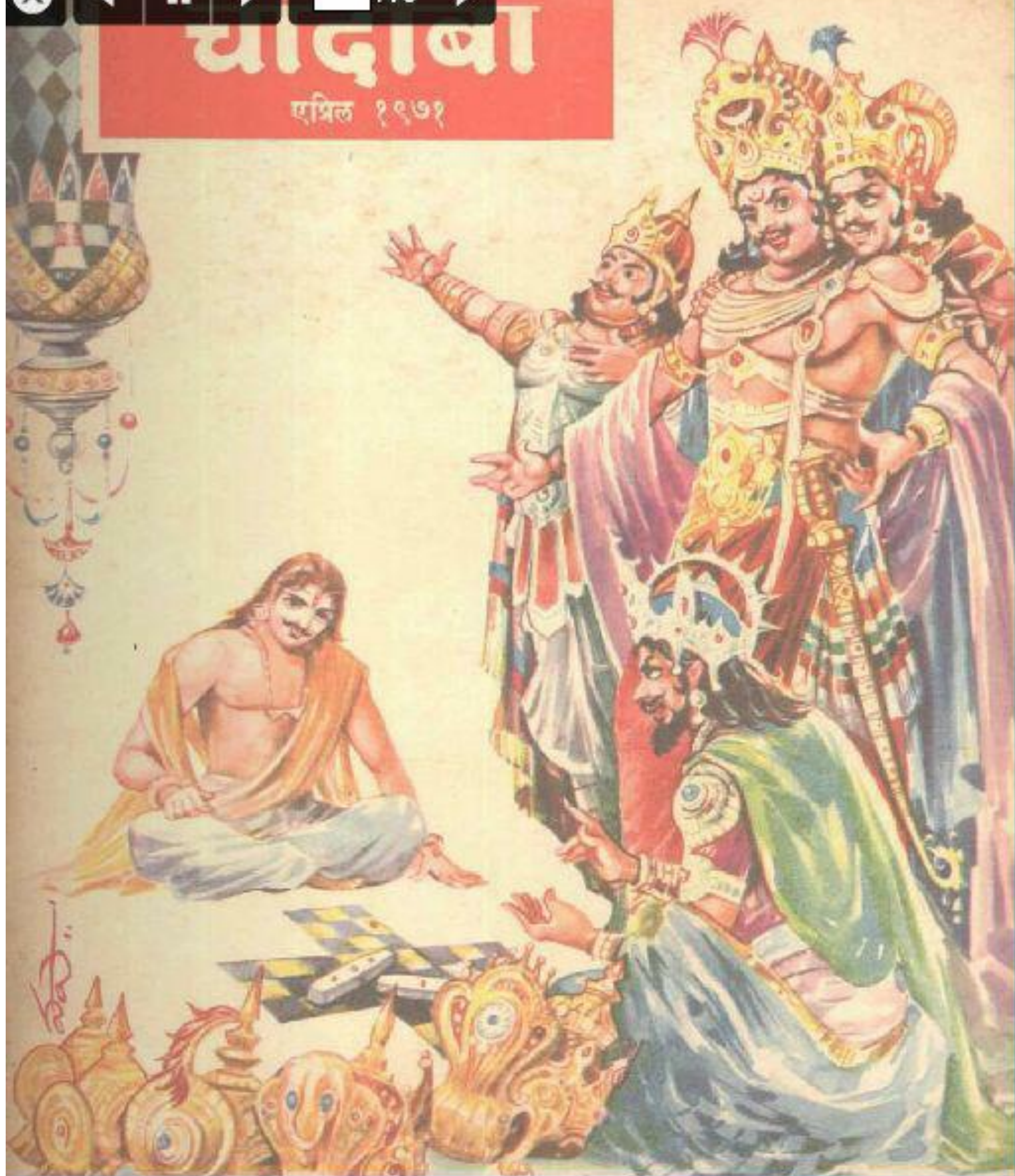

एप्रिल १९७१

शत्रूचा शेवट

फार प्राचीन काळांतली गोष्ट आहे, नेपाळ व कामरूप देशांचे परस्परांशी फार मोठे वैर होते. कामरूप देशाचे सैनिक नेपाळ राज्यात मनात येईल तेव्हां शिरत व लूटपाट करून परत येत.

एकदा कामरूपचे शिपाई नेपाळच्या हद्दीत डोंगराळ वाटेने शिरले. नेपाळमधील एका गावी एका श्रीमंताच्या मुलीचे लग्न असल्याचे त्यांना कळले होते. परंतु ते गांव कोठे आहे व तेथे पोचायला वाट कोठून आहे हे त्यांना माहीत नव्हते.

इतक्यात त्यांना एका डोंगराच्या पायथ्याशी एका धनगराची झोपडी दिसली. त्या झोपडीत धनगर एकटा रहात असे. कामरूपच्या शिपायांनी झोपडीजवळ जाऊन त्या धनगराला त्या गावची खूण आणि तिकडे जायची वाट विचारली.

"मला माहीत आहे." धनगर म्हणाला.

"आज त्या गावच्या सरदाराच्या मुलीचे लग्न आहे, म्हणे, तुला माहीत आहे का?" सैनिकांनी पुन्हां विचारले.

ही गोष्टदेखील लुटेऱ्यांना कळली असल्याचे समजल्यावर त्याला वाईट वाटले. तरी तो म्हणाला–"होय, खरे आहे!"

"आम्हांला त्या गावी जायचे आहे. आम्हांला त्या गावची वाट माहीत नाही. तू दाखवितोस का?" सैनिकांनी विचारले.

"मी सांगेन वाट!" धनगर म्हणाला. परंतु त्याचा खरा हेतू त्यांना वाट चुकवून दुसरीकडे नेण्याचा होता.

"हे नाही चालायचे हं, नुसत्या गप्पा मारशील. आमच्या बरोबर आले पाहिजे!" सैनिक म्हणाले.

"मी आलो असतो, पण माझी मेंढरे व्यायची वेळ आहे. त्यांना सोडून जाणे मला शक्य नाही." धनगर म्हणाला.

आहे? तुला आमच्या बरोबर आले पाहिजे! हा आमचा हुकूम आहे!" लुटेरे सैनिक म्हणाले.

हे सैनिक आपल्याला असे सोडणार नाहीत, हे धनगराने ओळखले. त्यांना त्या गावची वाट दाखविण्यापेक्षा आपल्याला त्यांच्या हाती मरण आलेले पत्करले. परंतु हे लोक आपला वध केल्यावर मुकाट्याने परत जाणार नाहीत. डोंगरात त्यांना दुसरा कोणी तरी मिळेलच आणि त्याला आपल्या बाजूला वळवून किंवा त्याच्यावर मारहाण करून हे लोक त्या गावी नक्कीच पोचतील. म्हणून त्याने त्या सैनिकांना असे मोकळे सोडणे इष्ट नाही असे मनाशी ठरविले.

तो सैनिकांना म्हणाला–"तुमचा तसा आग्रहच असेल तर मला जावे लागणारच, परंतु लग्न मध्यरात्रीच्या सुमारास आहे. मुहूर्ताच्या आधी पोचल्यास तुम्हांला काही मिळणार नाही. तुम्हांला पाहून लग्नाला येणारी मंडळी येणारच नाहीत. कदाचित लग्न सुद्धा पुढे ढकलतील. म्हणून आपण संध्याकाळी काळोख पडल्यावर निघण्यात शहाणपण आहे! येथून तेथे पोचायला तास्सा दीडतासापेक्षा अधिक वेळ लागणार नाही."

धनगराचा सल्ला सैनिकांना पटला. ते काळोख पडेपर्यंत धनगराच्या झोपडीतच थांबले.. त्यांनी सैपाक करून खाणेपिणे उरकून घेतले. काळोख पडू लागला आणि दंव पडू लागले. एक मशाल हातात घेऊन

श्री र. रा.

धनगर पुढे चालू लागला व त्याच्या पाठीमागून कामरूपचे शिपाई निघाले.

धनगराला त्या डोंगराळ प्रदेशातले सर्व रस्ते व वाटा चांगल्या माहीत होत्या. त्यातल्या काही पाऊलवाटा फारच धोक्याच्या होत्या. काही वाटा डोंगराच्या कडेकडेने जात होत्या तर काही कोणत्यातरी दरीत एकदम नाहीशा होत होत्या. अशा वाटांनी जाताना निष्काळजीपणाने पाऊल पडले तर खोल दरीत पडून सोक्षमोक्ष व्हायचा अशी स्थिति होती.

धनगर अशाच एका धोक्याच्या पाऊलवाटेने निघाला. त्याच्या पाठीमागून चालणाऱ्या सैनिकांना धनगराच्या हातातल्या मशालीच्या उजेडाशिवाय एक पाऊल देखील पुढे टाकणे अशक्य होते. धनगर दरीच्या अगदी कडेला येऊन पोचला आणि एका झाडाची फांदी धरून खालच्या दरीत वाकला. त्याने मशाल त्या बाजूला वळविली.

त्याची ती युक्ति यशस्वी ठरली. थंडी वाढत चालली होती. घाईघाईने चालणाऱ्या शिपायांना धुक्यामुळे वाट दिसत नव्हती. म्हणून ते एकामागून एक दरीत पडले आणि पाठीमागून येणाऱ्या दोघांतिघांना धनगराने दरीत ढकलले.

शत्रूच्या सैनिकांचा असा शेवट झाल्यावर धनगराने लग्नघरी जाऊन घडलेले भयंकर वृत्त सांगितले. प्रथम कोणी त्याच्या बोलण्यावर विश्वासच केला नाही. परंतु दुसऱ्या दिवशी उजाडल्यावर काही लोकांनी त्याच्याबरोबर त्या दरीजवळ जाऊन कामरूपच्या सैनिकांची प्रेते प्रत्यक्ष डोळ्यांनी पाहिली तेव्हां त्यांना सर्व खरे मानावे लागले.

त्या भयंकर प्रसंगातून धनगराने मोठ्या युक्तीने त्या सर्वांना वांचविल्याबद्दल लग्न घरच्या मंडळींनी धनगराची वाखाणणी केली व त्याला इनाम देऊन त्याचा उचित सत्कार केला.

पुढे काही दिवसांनी नेपाळच्या राजाने धनगराला स्वतःच्या दरबारांत बोलावून त्याचा यथोचित सत्कार केला.

विवेकाचा व्यापारी

एका गावी एक विद्वान पंडित रहात असे. त्याने एक दुकान काढून विवेक विकण्याचा धंदा सुरू केला. एका श्रीमंत माणसाच्या मुलाने येऊन दुकानांतली पाटी वाचली–"येथे विवेक विकला जातो." त्याने त्या पंडिताजवळ विवेकाच्या विक्री संबंधाने चवकशी केली. पंडिताने एका रुपयापासून हजारो रुपयांपर्यंत किमतीचा विवेक मिळतो असे सांगितले.

एका रुपयाचा विवेक घेतला तर काय होईल?" त्या माणसाने विचारले.

"ते काही सांगता येणार नाही. एका लाखापर्यंत फायदासुद्धा होण्याची शक्यता आहे." पंडित म्हणाला.

त्या श्रीमंत माणसाने एका रुपयाच्या विवेकाची चिट्ठी विकत घेतली. चिट्ठीत असे लिहिले होते–"दोन बलिष्ठ किंवा मोठ्यांच्या भांडणात मध्ये पडू नये!"

श्रीमंत माणसाच्या मुलाने बापाला रुपयाचा विवेक खरेदी केल्याची गोष्ट सांगितली. श्रीमंत माणूस म्हणाला–"तू आहेस मूर्ख! हा कागदाचा तुकडा त्या दुकानदाराच्या तोंडावर फेंकून रुपया परत घेऊन ये."

श्रीमंताच्या त्या पंडिताला मुलाने कागदाचा तुकडा देऊन आपला रुपया परत मागितला. त्या मुलाने शपथ घेऊन सांगितले की, त्या कागदावर जे काही लिहिले आहे, त्याप्रमाणे जीव गेला तरी वागणार नाही. पंडिताने ती चिट्ठी ठेवून घेतली आणि रुपया परत दिला.

त्या गावचा राजा एकदा आपल्या दोघां राण्यांना बरोबर घेऊन राजधानीच्या देखरेखीसाठी निघाला. त्याला एका जेव्हऱ्याच्या दुकानात एक सुंदर हार दिसला. त्याची किंमत एक लाख रुपये होती. दोघी

श्री. रामचंद्र ग. ढवळे

राण्यांना तो हार आवडला. दोघींनी आपापल्या दासीच्या हाती एकेक लाख रुपये पाठवून तो हार पाठविण्यास जव्हेऱ्याकडे निरोप पाठविला.

दोघी दासींनी एकाच वेळी दुकानात जाऊन दुकानदाराजवळ हार मागितला.

"अहो! माझ्याकडे एकच एक हार आहे!" दुकानदार म्हणाला.

दोघी दासी, "मी पहिल्याने मागितला!" असे सांगून दुकानदाराशी भांडू लागल्या त्या वेळी त्या श्रीमंत माणसाचा मुलगा तेथेच उभा होता.

"तुम्ही दोघी पहिल्याने आपसात समेट करून घ्या!" दुकानदार म्हणाला.

... राजाला सांगितली. राजाने चवकशी केली की कोणी साक्षी आहे का. दोघी दासींनी त्या श्रीमंताचा मुलगा त्या वेळी तेथे हजर होता, असे सांगितले. राजाने त्याला बोलावून आणायला शिपायाला पाठविले.

त्या श्रीमंत माणसाचा मुलगा घाबरला. कारण ते मोठ्यांचे भांडण होते. कोणा एकाच्या बाजूने साक्ष दिली तर दुसरा रागावणार! त्याने स्वतः विवेकाच्या दुकानदारासमोर चिट्ठीत सांगितलेल्या विवेकाचा उपयोग जीव गेला तरी करणार नाही असे शपथ घेऊन कबूल केले होते.

म्हणून बापाने मुलाला त्या विवेकाच्या व्यापाऱ्याकडे जाऊन या संकटातून स्वतःची सुटका करून घ्यायला काही तरी विवेक विकत घेऊन यायला पाठविले.

श्रीमंताच्या मुलाने विवेकाच्या व्यापाऱ्याकडे जाऊन त्या संकटातून सुटका मिळायला काही उपाय आहे का विचारले.

"तूतं सुटका व्हायला पांचशे रुपयांचा विवेक मी तुला देतो. परंतु या संकटांतून कायमची सुटका व्हायला विवेकाची किंमत दोन हजार रुपये आहे आणि त्याचा अंमल व्हायला एक लाख रुपये!" पंडित म्हणाला.

श्रीमंत माणसाच्या मुलाने त्या विषयी आपल्या बापाचा सल्ला घेतला आणि परत येऊन व्यापाऱ्याला म्हणाला–"पांचशे रुपयांचा विवेक द्या!"

विवेकाच्या व्यापाऱ्याने पांचशे रुपये ठेवून घेतले आणि एक कागदाची चिट्ठी त्या श्रीमंताच्या हातात दिली. चिट्ठीत लिहिले होते–"वेड्याच्या साक्षीला काही किंमत नसते."

राजाने दासींच्या जबानीविषयी चवकशी केली तेव्हां साक्षीदार म्हणून आलेल्या श्रीमंताच्या मुलाने वेड्यासारखा अभिनय केला. राजाने वेड्याच्या साक्षीला मान्य केले नाही व दासींच्या वतीने आलेले गाऱ्हाणे नामंजूर केले.

त्यामुळे हार दुकानदाराकडे राहून गेला. तो विकत घेणे दोघी राण्यांना शक्य झाले नाही. परंतु दोघां राणीच्या दासींनी त्या श्रीमंताच्या मुलाचा सूड घ्यायचे ठरविले. त्यांनी त्या श्रीमंताच्या मुलाला भीती दाखविली.

म्हणाल्या–"तू वेड्याचा अभिनय करून तो हार कोणालाही विकत घेऊ दिला नाहीस. आम्ही तुला सोडणार नाही. पाहतो आम्ही!"

आतां दोघां राण्यांबरोबरच भांडणांचा प्रसंग येऊन ठेपला. म्हणून तो श्रीमंत मनुष्य व त्याचा मुलगा विवेकाच्या व्यापाऱ्याकडे गेले आणि त्या संकाटातून सुटका मिळायला विवेक मागितला.

तो व्यापारी म्हणाला–"मी पहिल्यानेच सांगितले होते की तू त्या वेळी दोन हजार रुपयांचा विवेक घेतला असतास तर तुला सुटका मिळाली असती." असे सांगून त्या व्यापाऱ्याने दोन हजार रुपये ठेवून घेऊन कागदाच्या तुकड्यावर काही लिहून दिले. त्या चिट्ठीत असे लिहिले होते–"हा हार तूच विकत घेऊन राजाला दे!"

त्या श्रीमंत मनुष्याने एक लाख रुपये देऊन तो हार विकत घेतला आणि आपल्या मुलाच्या हाती तो राजाला नंजराणा म्हणून देऊन टाकला. राजाने आपल्या दोघां राण्यांच्या सल्ल्याने तो हार आपल्या सुनेला प्रेमाची भेट म्हणून दिला.

अमरवाणी

एते सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थान परित्यज्य ये
सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये
तेमी मानुषराक्षसाः परहितं स्वार्थाय निघ्नंति ये
येतु घ्नंति निरर्थकं परहितं ते केन जानीमहे ॥ १ ॥

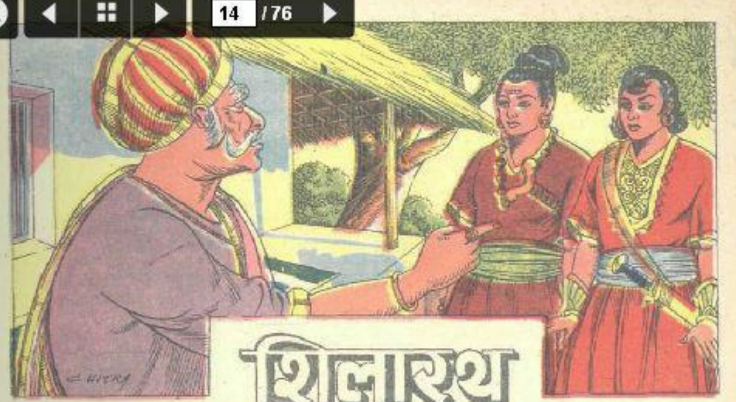
[आपला स्वार्थ सोडून जे परार्थ साधतात ते सत्पुरुष होत. जे स्वतःचा स्वार्थ सोडल्याशिवाय परार्थ साधण्याचा यत्न करतात ते सामान्य जन होत. जे स्वतःच्या स्वार्थासाठी परार्थ हानि करतात ते नरराक्षस होत आणि जे विनाकारण दुसऱ्याचे अहित करतात, त्यांना (आता) काय म्हणावे ?]

पापान्निवारयति, योजयते हिताय, गुह्यं निगूहति, गुणान् प्रकटीकरोति ;
आपद्गतं च न जहाति, ददाति काले ; सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदंति सन्तः ॥ २ ॥

[पापकर्मापासून निवृत्त करणे, सत्कर्माकडे प्रवृत्त करणे चुका झांकून ठेवणे, गुणांचे प्रगट वर्णन करणे, आपदकाली साथ देणे आणि वेळेवर सहाय्य करणे ही सर्व सन्मित्राची लक्षणे आहेत.]

मनसि वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णाः त्रिभुवनमुपकारश्रेणिभिः प्रीणयंतः,
परगुण[illegible] नित्यं निजहृदि विकसंतः संति सन्तः कियंतः ॥ ३ ॥

[कुछ [illegible] करून त्रिभुवनाला सुखी करतात, इतरांच्या परमाणुसारख्या थोडयाशा चांगल्या कामाला पर्वताएवढे महत्कार्य मानून स्वतःच्या हृदयात उल्हसित होतात असे सन्त साधु पुरुष फार थोडे आहेत.]

शिलारथ

[५]

[खड्गवर्मा व जीवदत्त वृद्ध गुराख्याला भेटले. वाघाला पाहताच बैल बिचकून वाट फुटेल तिकडे जंगलात पळून गेले. खड्गवर्मा व जीवदत्त पायीपायीच चालत सूर्योदयापूर्वी एका लहानशा गावी येऊन पोचले. त्या गावातल्या ग्रामप्रमुखाने आपल्या नोकरांना पाठवून दोघांना बोलावून घेतले. दोघे पाटलाच्या कचेरीकडे निघाले. पुढे–]

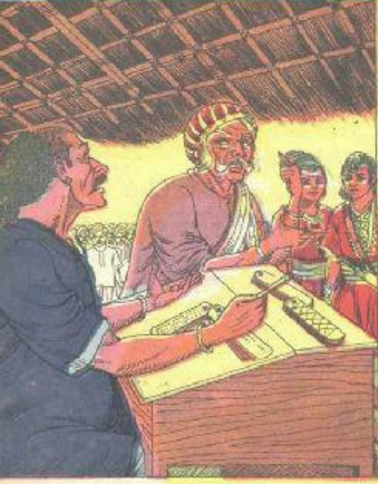
खड्गवर्मा व जीवदत्त पाटलाच्या कचेरीत पोचले तेव्हां त्यांना पाहताच गावकरी आपसात हळू हळू काही तरी बोलू लागले. नोकरांनी दोघांना पाटलासमोर उभे केले. पाटलाने त्यांच्याकडे लक्षपूर्वक पाहून दरडावून विचारले–"तुम्हां दोघांपैकी वीरभद्र कोण आणि रामभद्र कोण, बोला !"

"आमच्या पैकी एकाचे ही यांतले एकही नाव नाही." जीवदत्त म्हणाला.

"अस्सं! मग तुमची नावे काय ?" पाटलाने विचारले.

जीवदत्त त्याचे उत्तर देणार इतक्यात खड्गवर्मा म्हणाला–"माझे नाव खड्गवर्मा आहे व माझ्या मित्राचे नाव जीवदत्त आहे."

"अरे, नाव बदलायला कितीसा वेळ लागतो आणि त्यात कष्ट तरी काय ? दोघे आपापला डावा हात पुढे करा, बघू." पाटील दरडावून म्हणाला.

खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांनी आपापला डावा हात पुढे केला. पाटलाने लक्षपूर्वक दोघांचे हात पाहिले व म्हणाला–"अरे, तुम्हांला तर पांचपांचच बोटे आहेत. उजवा हात दाखवा!"

खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांनी उजवा हात दाखविला. दोघांच्या हातांना पांच पांच बोटे असल्याचे पाहून निराश होऊन तो म्हणाला– "तुम्ही माझ्याकडे, समोर डोळे करून पहा!"

खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना मनातल्या मनात फार राग येत होता. तरी राग आवरून त्यांनी पाटलाच्या डोळ्यांकडे पाहिले. दोघांचे डोळे पाहून पाटील म्हणाला–"तुमच्या पैकी कोणाचाच डोळा

आपल्या कारकुनाकडे पाहिले. कारकुनाने खड्गवर्मा व जीवदत्तकडे एकदां पाहिले व म्हणाला–"महाराजांनी दवंडी पिटवून एकाचा डोळा फुटका व एकोच्या हाताला सहा बोटे असल्याचे सांगितले होते हे खरे! ती गोष्ट थोडा वेळ बाजूला राहू द्या. मी म्हणतो, प्रथम तुमची मुलगी एकाएकी नाहीशी कशी काय झाली, याचा विचार करा. तिला सरोवरात स्नान करीत असतां पाहून कोणी यक्ष किंवा गंधर्व उचलून घेऊन गेला असेल असे का वाटते तुम्हांला?"

कारकून म्हणाला ते ऐकून पाटलांना आपल्या हरवलेल्या मुलीची आठवण झाली. त्यांना एका आठवड्यापूर्वी त्यांची मुलगी एकाएकी कशी नाहीशी झाली, या चिंतेने घेरले. पाटलांनी मुलीचा अनेक प्रकारे शोध करून पाहिला. पण सर्व प्रयत्न वृथा ठरले.

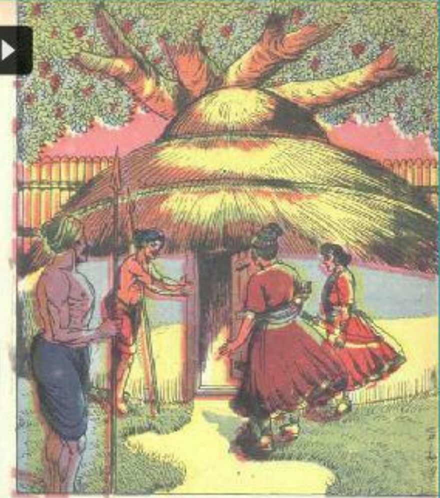
कारकुनाने तो प्रश्न करून पाटलांना ज्या गोष्टीची सूचना केली होती ती गोष्ट त्यांना कळली. त्यांनी पुन्हां रागाने खड्गवर्मा व जीवदत्त यांच्याकडे संशयी मुद्रेने पहात दरडावून विचारले–"तुम्ही या गावात आलातच कशासाठी?"

"आम्ही देशाटनाला निघालो होतो. वाटेत हे गाव लागले. आजचा दिवस या गावात काढावा असे ठरविले. या गावात आम्हांला काही एक काम नाही." जीवदत्त म्हणाला.

त्यांचे ते उत्तर ऐकून कारकून म्हणाला– "आता काय बोलावे? अहो, या गावच्या चारीबाजूला जे जंगल आहे त्यात चोरांनी व लुटेऱ्यांनी धुमाकूळ माजविला आहे. पण कोणाला विचारले तर देशाटनाला निघालो आहो असे उत्तर देतात. म्हणून या दोघांना आणखी दोन दिवस या गावातच डांबून ठेवावे. तोंपर्यंत महाराजांनी ज्यांना पकडण्यासाठी दवंडी पिटविली आहे त्यांचा शोधपण लागेल. आपल्या मुलीला पळवून नेणारांचा शोधपण लागेल कदाचित!"

कारकून म्हणाला ते सर्व त्याचे बरगळणे होते. अर्थातच खड्गवर्मा व जीवदत्तला त्याचे आश्चर्य वाटले. पाटलाच्या मुलीला असे एकाएकी कोण पळवून नेणार? खड्गवर्माचा पारा चढला. त्याने पाटलाकडे आणि त्याच्या कारकुनाकडे एकदां डोळे वटारून पाहिले आणि तलवारीच्या मुठीवर हात ठेवून जीवदत्तला खूण केली. त्या दोघांची जागच्या जागी कत्तल करावी हे त्याला सुचवयाचे होते. परंतु जीवदत्तने त्याला शांत व्हायला सुचविले. त्याला तसली गर्दी करण्याची संवयच नव्हती.

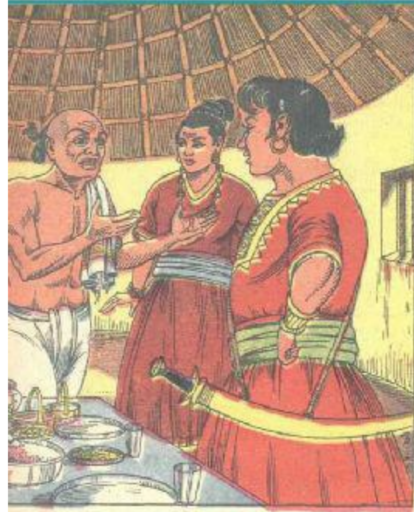
पाटलाने आपल्या नोकरांना बोलावून दोघांना पिपळाच्या झाडाखालच्या झोपडीत

नजरकैदेत ठेवायला सांगितले. दुसऱ्या दिवशी त्यांना पुन्हां कचेरीत हजर करण्यास पण सांगून ठेवले.

नोकर दोघांना एका झोपडीनजीक घेऊन गेले. त्यांनी त्यांना आत जायला खुणेने सांगितले. त्या झोपडीत आरोपींना बंद करून ठेवण्यात येत असे. गावाच्या चारी-बाजूला एक कुंपण होते. त्याला बांबूचे एक दार होते.

जीवदत्त विचार करू लागला की मूर्ख कारकुनाच्या सांगण्यावरून पाटलाने आपणास व्यर्थ नजरकैदेत ठेवण्याची आज्ञा केली आहे. त्याप्रमाणे नजर कैदेत पडून राहल्यास आपला जीव विनाकारण आणखी

एखाद्या संकटात सापडण्याची शक्यता आहे. दोन तरुण नजर कैदेत बंद आहेत अशी बातमी एका गावाहून दुसऱ्या गावात व त्यानंतर आणखी दूरवर, थेट राजधानी-पर्यंत पोचण्याची शक्यता आहे. नीट विचार करून त्याने खड्गवर्माला सावध करण्याच्या हेतूने म्हटले–"हे बघ खड्ग-वर्मा! घाईत तू काही तरी करून बसशील. तू शांत रहा. रात्री आपण येथून पाय काढूया. पाहरेकऱ्यांच्या हातावर तुरी देऊन पळून जाणे आपल्याला तितकेसे कठीण नाही!"

"तो मूर्ख मुलीला कोणी पळवून नेल्याचे सांगत होता. काय झाले तरी काय?" खड्गवर्मा उघड विचार केल्यासारखे विचारू लागला.

"ते मलादेखील कळले नाही, बुवा!" जीवदत्त म्हणाला.

त्या दिवशी दुपारी खानावळवालीकडून एक तरुण युवक त्यांच्यासाठी जेवण घेऊन आला. त्याच्याजवळ त्यांनी चवकशी केली तेव्हां पाटलाची मुलगी सरोवराच्या काठी उभी असता तिला कोणीतरी उचलून नेल्याचे कळले.

"त्यामुळेच दोघां म्हाताऱ्यांची डोकी ठिकाणावर नाहीत तर!" जीवदत्त म्हणाला.

खड्गवर्मा होकारार्थी मान हलवून विचार करीत स्वस्थ बसून राहिला. त्या झोपडीत बसून राहिल्याने-सर्व अंगाला कांटे बोचल्यासारखे त्याला झाले. पद्मपूरसारख्या राजधानीच्या शहरातून सुटून आलो आणि या खेडे गावात येऊन अडकलो. याहून जास्त धोक्याची व अपमानाची गोष्ट काय असू शकणार?

कसाबसा तो दिवस गेला. पाहरेकऱ्यां-पैकी एक जण झाडाला टेकून पेंगत बसला होता. त्याच्या बाजूला एक भाला ठेवलेला होता.

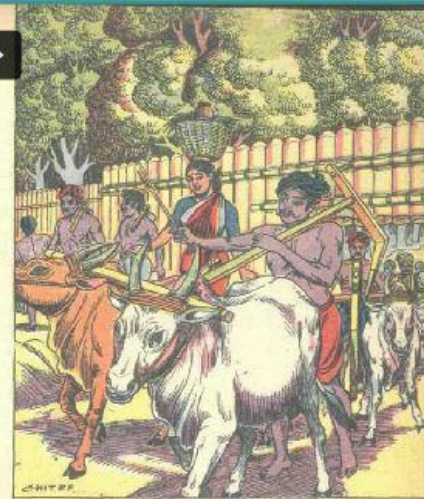
"हे गांव मूर्खांचे गांव दिसते आहे. नाही तर हा पेंगत पडलेला मनुष्य आपल्या-वर पाहऱ्यासाठी ठेवण्यात आला असता का? चल, लवकर पाय काढूया आपण या झोपडीतून." खड्गवर्मा जीवदत्तला सूचना करीत म्हणाला.

"खड्गवर्मा! पुन्हां सांगतो अशी घाई करू नकोस. आपण पळून गेल्याचे कळले तर त्यात जास्त धोका आहे. ते आपल्याला खरा गुन्हेगार मानतील. रात्री आपण कोणाला कळू दिल्याशिवाय पाय काढून पळून गेलो तर सकाळी उजाडेपर्यंत आपण पुष्कळ दूर निघून गेलेले असू." जीवदत्त म्हणाला.

संध्याकाळी काळोख पडू लागला. शेतकरी शेतावरून आपले नांगर व बैल घेऊन परतू लागले. त्यांच्यासाठी पाहरे-कऱ्यांनी गांवाच्या चारीबाजूला असलेल्या कुंपणाचे दार उघडले.

थोड्या वेळाने खानावळवालीकडून रात्रीचे जेवण आले. जेवण आणणाऱ्या तरुण युवकाने गावात कोण काय बोलत होता हे बोलता बोलता सांगून टाकले. गावात अशी बातमी पसरली की गावकऱ्यांपैकी दोघां-तिघांनी जंगलातल्या भैरवाच्या भक्तांना पाहिले होते, म्हणे. त्यांच्यापैकी दोघे जण गावात बळी देण्यालायक लहान लहान मुली-च्या शोधार्थ वेष पालटून हिंडत होते, वगैरे.

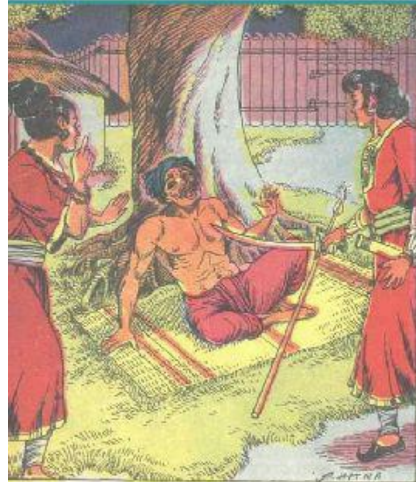
ती बातमी ऐकून खड्गवर्मा रागाच्या भरात म्हणाला–"आम्हांला भैरवाचे भक्त

मानताहेत का तुमचे पाटील? तरमग आम्ही भैरव भक्त आहोत हे मी खरोखरच सिद्ध करून दाखवीन. येथून जाण्यापूर्वी गावच्या पाटलाला व त्याच्या कारकुनाला भैरवासमोर बळी देऊन टाकू."

"अहो, तुम्ही बिचाऱ्या दोघां म्हाताऱ्यांना ठार का करणार? पाहिजे तर पळून जा. तो कारकून दुष्ट आहे. तो राजाकडून शाबासकी मिळविण्यासाठी काय वाटेल ते करायला तयार होईल." खानावळवालीचा नोकर म्हणाला.

त्याचे ते सहानुभूतिपूर्ण बोलणे ऐकून जीवदत्तला आनंद झाला. त्याला चांदीचे एक नाणे इनाम म्हणून देत म्हणाला–"या

सर्व बातम्या खोटया आहेत. त्यांच्यावर मुळीच विश्वास करू नकोस. जा आता तू घरी जा."

खानावळवालीचा नोकर निघून गेला. पाहरेकऱ्यांपैकी दुसरा मनुष्य रात्री पाहरा द्यायला आला. एकदां त्याने झोपडीत डोकावून पाहिले, पिंपळाच्या झाडाजवळ जाऊन बुंधापाशी चटई अंथरली आणि पिंपळाला टेकून बसला. त्याने झोपडीचे दार दोरीने घट्ट बांधून ठेवले.

मध्यरात्रीच्या सुमारास गावाच्या चारी-बाजूला जे कुंपण होते त्याच्या पलीकडे रानटी जनावरे मोठमोठ्याने ओरडत होती. एक हत्ती कुंपणाजवळ येऊन चित्कार करू …तो हत्ती ओरडला की पाहरेकरी घाबरून दचकून उभा राही आणि झोपडीचे दार तर उघडले नाही ना याची खात्री करून घेऊन पुन्हां झाडाला टेकून बसे.

खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांना निसटून पळून जाण्यास तीच चांगली संधी मिळाल्या-सारखे वाटले. ते दोघे दाराला बांधलेली दोरी कापून बाहेर आले आणि पाहरेकरी बसला होता तेथे आले. पाहरेकरी त्यांच्या-कडे पाहून स्मित करू लागला. त्याला त्या दोघांची मुळीच भीति वाटत नसल्याचे त्याच्या चेहऱ्यावरून दिसले.

खड्गवर्माने तलवार उपसली ती पाहून पाहारेकरी काही बोलणार, इतक्यात जीवदत्त त्याला ऐकू येईल इतक्या बेताच्या आवाजात त्याला म्हणाला–"माझ्या प्रश्नांचे उत्तर जागचा हलल्याशिवाय शांतपणाने दे. तुझ्या जिवाला धोका नाही. तू ओरडलास तर मात्र तुझे डोके तुझ्या पायावर लोळू लागेल."

ते ऐकून पाहरेकरी थरथर कांपू लागला. तो घाबऱ्या आवाजात म्हणाला–"तुम्ही मला ठार करू नका. तुम्हांला गावच्या पाटलाने विनाकारण कैद करून ठेवले आहे. मी त्यांचा नोकर आहे. ते मला सांगतील ते काम करावे लागते."

"आम्हांला कळते. पण आम्हां दोघांवर नजर ठेवण्यास तुझ्यासारख्या एकट्याला पाटलांनी कसे काय नेमले याचेच आम्हांला आश्चर्य वाटत आहे." जीवदत्त म्हणाला.

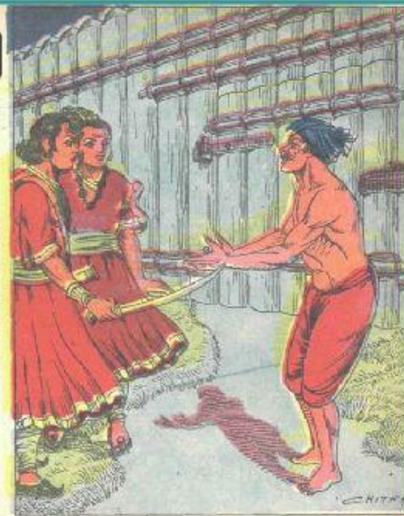
"ओहो, अशी शंका तुम्हांला आली होय? ज्यांना स्वतःचा जीव वांचवायचा आहे ते रात्रीच्या या भयंकर वेळी कुंपणाबाहेर पळून जाण्याचे धाडस करणार नाहीत. गावाच्या चारीबाजूला हे जे भयंकर जंगल आहे त्यात क्रूर पशू रात्रभर हिंडत असतात." पाहरेकरी म्हणाला.

"अस्सं! आम्हांला फक्त जीव वांच-वायचा नसून शंभर वर्षे जगायचे आहे! आम्ही या कैदेतून पळून जायचे म्हणतो. तो कुंपणापलीकडे कसे तरी जाऊच. पण कोणी पाहिले तर त्यात धोका आहे." जीवदत्त म्हणाला.

"अहो, पण कुंपणापलीकडे वाघ, सिंह व हत्ती आहेत! तो हत्ती कसा मोठमोठ्याने ओरडतो आहे, पाहातच आहां!" पाहरेकरी समजावून सांगण्यासाठी म्हणून म्हणाला.

"अरे, त्यांच्याशी कसे वागायचे ते आम्ही पाहून घेऊ. तू आपली बडबड बंद कर आणि मुकाट्याने दार उघड." खड्ग-वर्मा दरडावीत म्हणाला.

"बरे तर, मी उघडतो. मी सांगायचे

असे सांगून पाहरेकरी कुंपणाकडे निघाला. त्याच्या पाठीमागून खड्गवर्मा व जीवदत्त निघाले.

पाहरेकरी दारापर्यंत गेला. त्याची दोरी सोडता सोडता थांबला आणि म्हणाला–"हे पहा, मी दोरी सोडली तर माझा जीव धोक्यात पडेल त्याचे काय? पाटील साहेब माझाच गळा धरतील की मी तुम्हांला पळून जायला मदत केली. त्याबद्दल मला फांसावर चढवितील. म्हणून तुम्ही माझ्या पगडीने माझे हात पाय बांधून ठेवा. माझ्या तोंडावर एक पट्टी बांधून ठेवा. आपल्या तलवारीने दोऱ्या कापून टाकून पळून जा.

डरणार नाही." हात जोडून पाहारेकरी म्हणाला.

पाहारेकरी म्हणाला ते जीवदत्तला बरोबर वाटले. त्याचे म्हणणे बरोबर होते. त्या बिचाऱ्याला संकटात ढकलून पळून जाणे त्याला बरोबर वाटले नाही. खड्गवर्माला पण ती गोष्ट पटली. म्हणून दोघे जास्त वेळ न घालवितां पाहरेकऱ्याला घेऊन पुन्हा झाडाजवळ गेले. त्याची पगडी सोडून त्याला त्यांनी बांधून ठेवले आणि डोक्याच्या मागच्या बाजूला गाठ मारून ठेवू लागले.

तोपर्यंत पाहरेकरी गप्प बसून होता. तितक्यात त्याच्या मनात काहीतरी विचार आला. म्हणाला–"अहो, पण तुम्ही मला असे बांधून ठेवलेत आणि दारातून आत क्रूर जनावरे शिरली तर मला खाऊन टाकतील! म्हणून तुम्ही मला या झाडावर कोठे तरी बसवून बांधून ठेवून निघून जा." रडक्या आवाजात पाहारेकरी म्हणाला.

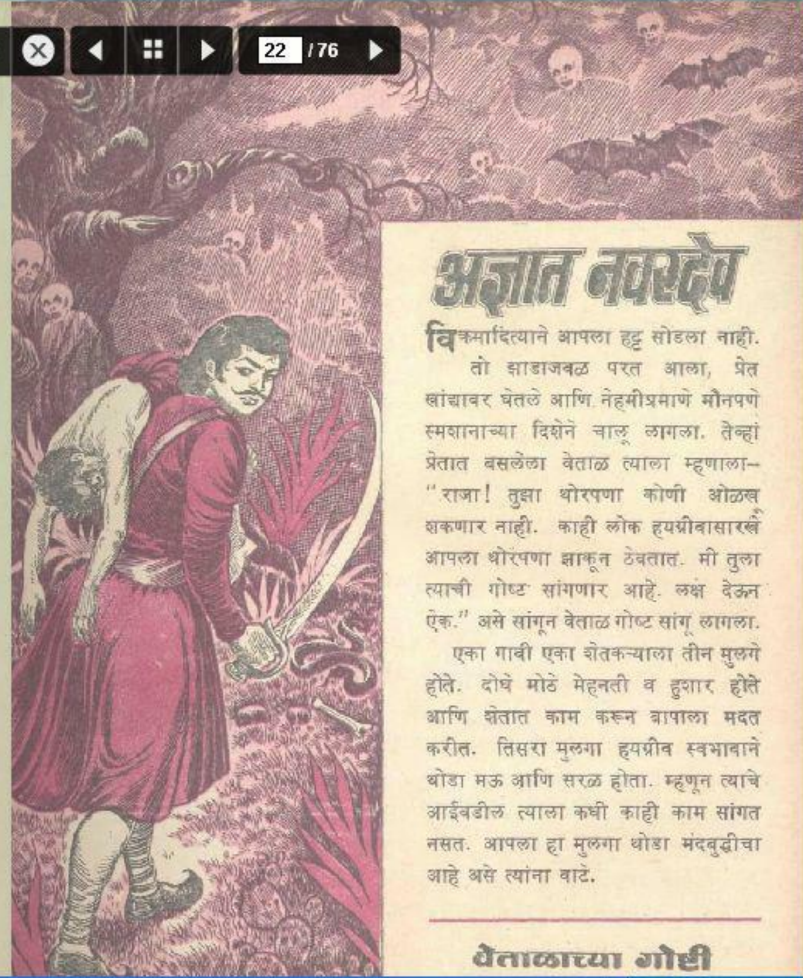
"अरे, होय की! ती गोष्ट आम्हांला सुद्धां सुचली नाही. नाही तर तू विना- … घास झाला असतास!" जीवदत्त म्हणाला.

त्यानंतर खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघांनी मिळून त्याला एका चटईत गुंडाळून झाडावर उंच जागी नेऊन ठेवले. त्याच्या तोंडावर पट्टी बांधून ठेवू लागले तेव्हां पाहरेकरी म्हणाला–"पहा, तो हत्ती अगदी कुंपणा-जवळ घिरट्या घालतो आहे."

खड्गवर्मा स्मित करून म्हणाला–"तो हत्ती कुंपणाबाहेरच कुंपणाची फिकीर करीत दारावर लक्ष देतो आहे तर तो सामान्य हत्ती नसावा. हत्तीचे रूप घेऊन कोणी मांत्रिक आला असावा. आम्ही त्याच्या समाचाराला जातो."

त्यानंतर खड्गवर्मा व जीवदत्त दोघे कुंप-णाकडे निघाले. पाहरेकरी म्हणत होता त्यात दोघांना काही अतिशयोक्ति दिसली नाही. एक हत्ती कुंपणाबाहेर झाडाखाली उभा राहून चीत्कार करीत होता. कदाचित त्या हत्तीचे पिल्लू धरून गावकऱ्यांनी गावात आणून ठेवले असेल, असे दोघांना वाटले. (क्रमशः)

अज्ञात नवरदेव

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ परत आला, प्रेत खांद्यावर घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तुझा थोरपणा कोणी ओळख शकणार नाही. काही लोक हयग्रीवासारखे आपला थोरपणा झाकून ठेवतात. मी तुला त्याची गोष्ट सांगणार आहे. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एका गावी एका शेतकऱ्याला तीन मुलगे होते. दोघे मोठे मेहनती व हुशार होते आणि शेतात काम करून बापाला मदत करीत. तिसरा मुलगा हयग्रीव स्वभावाने थोडा मऊ आणि सरळ होता. म्हणून त्याचे आईवडील त्याला कधी काही काम सांगत नसत. आपला हा मुलगा थोडा मंदबुद्धीचा आहे असे त्यांना वाटे.

वेताळाच्या गोष्टी

म्हणून की काय राजाच्या जन्मोत्सव किंवा राज्यारोहण समारंभाची जयंती होई त्या उत्सवांची गंमत पहायला त्याला कोणी नेत नसे. तो आईला म्हणे–"आई मी सुद्धा येतो." तेव्हां आई त्याला समजावून सांगे–"बाळ! लोकांशी कसे बोलायचे व इतरांबरोबर कसे वागायचे हे तुला कळत नाही. लोक तुला पाहून हसतील. म्हणून तू आपला घरीच रहा." हयग्रीव त्याचे उत्तर देई–"तरमग मला कधी जावयाचे झाले तर मी इतरांच्या दृष्टीस पडल्याशिवाय जात जाईन."

त्याच सुमारास राजाने आपल्या मुलीचे स्वयंवर रचण्याचा विचार करून एक अट [illegible] मजल्यात उभी राहील. जो कोणी एक उडी मारून तिच्याजवळ जाऊन पोचेल त्याच्याशी तिचा विवाह करून देण्यात येईल.

ते कळल्यावर पुष्कळ तरुण मंडळी आपापल्या भाग्याची परीक्षा पाहण्यासाठी त्या गावी आले. पण त्यांच्या पैकी एकालाही एका उडीत दुसऱ्या मजल्यावर पोचता आले नाही. एकदा हयग्रीवचे दोघे भाऊपण त्यांच्या नशिबाची परीक्षा पाहण्यासाठी निघाले. हयग्रीवने त्यांच्याबरोबर जाण्याचा हट्ट दर्शविला नाही. तो हातात एक काठी घेऊन रानात फिरायला निघून गेला.

जंगलात एका बाजूला एक फुलांची झाडी होती. हयग्रीवने त्या झाडीवर तीनदा काठी मारली. लगेच एक देवी प्रगट झाली. त्या देवीची व हयग्रीवची बरेच दिवसांपासून ओळख झाली होती. परंतु ती गोष्ट घरात इतर कोणाला माहीत नव्हती.

"काय पाहिजे तुला?" देवीनें हयग्रीवला विचारले.

"जोराने पळणारा घोडा, चांदीचा पोशाख आणि रुपये!" हयग्रीव म्हणाला.

दुसऱ्या क्षणाला त्याने मागितलेल्या सर्व वस्तू त्याला मिळाल्या. तो घोड्यावर बसून राजवाड्याकडे निघाला. वाटेत त्याला त्याचे भाऊ पायी चालत राजवाड्याकडे जाताना भेटले. त्याने त्यांना विचारले–"कोठे निघालात तुम्ही?"

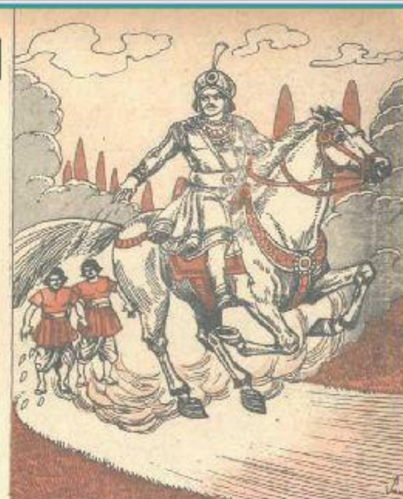
दोघां भावांनी हयग्रीवला ओळखले नाही. म्हणून म्हणाले–"आम्ही राजवाड्याकडे निघालो आहो."

"तुम्हांला तुमच्या कामात यश येवो!" असे सांगून हयग्रीव आपल्या भावांना प्रत्येकी तीनतीन रुपये देऊन पुढे निघाला.

हयग्रीव राजवाड्याजवळ पोचला. सर्व चकित होऊन त्याच्याकडे पहात उभे राहले. कारण इतकी सुंदर व मूल्यवान वस्त्रे घालून आलेल्या माणसाला त्यापूर्वी कोणी पाहिले नव्हते. वरच्या मजल्यावरून राजकुमारीने त्याला पाहिले व तीदेखील चकित झाली.

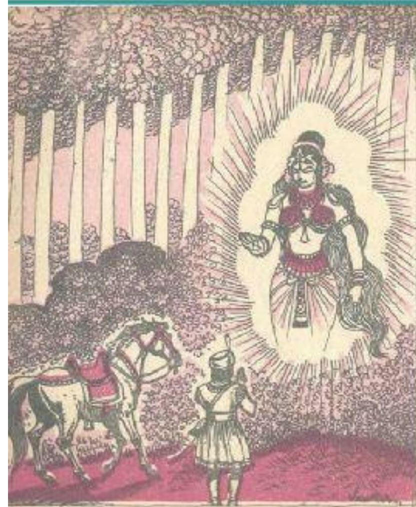
हयग्रीव घोड्यावरून उतरून वरच्या मजल्यावर उडी मारू लागला, पण तो तेथपर्यंत पोचू शकला नाही. म्हणून तो काही बोलल्याशिवाय घोड्यावर बसून फुलझाडांच्या झाडीकडे निघून गेला. आपली वस्त्रे देवीला देऊन घरी परतला. त्याचे दोघे भाऊ फार उशिरा परतले. त्यांच्या मनात एकच एक विचार घोळत होता, ती मूल्यवान वस्त्रे परिधान करून आलेला मनुष्य कोण होता? दोघे ते बोलत होते व हयग्रीव ते ऐकत कोपऱ्यात पडून होता.

दुसऱ्या दिवशी हयग्रीवचे दोघे भाऊ राजवाड्याकडे निघून गेल्यावर हयग्रीव जंगलात

गेला. त्याने देवीकडून या खेपेस एक घोडा, सोन्याचा पोशाख व मोहोरा मागून घेतल्या. वाटेत त्याला त्याचे भाऊ भेटले त्यांना त्याने दहादहा मोहोरा दिल्या व पुढे गेला.

या खेपेस त्याने दुसऱ्या मजल्यावर उडी मारली, परंतु तेथे तो उभा राहू शकला नाही. खाली उडी मारून आपल्या घोड्यावर बसला आणि परत जंगलात निघून गेला. जंगलात त्याने देवीला सर्व वस्तू परत केल्या आणि घरी जाऊन कोपऱ्यात पडून राहला. हयग्रीवचे दोघे भाऊ घरी गेल्यावर आपल्या आईला त्या विचित्र माणसाविषयी सांगू लागले. हयग्रीव पडल्या पडल्या शांतपणे ते ऐकत होता.

तिकडे राजाला फार राग आला की ज्या तरुणाने अट पुरी केली तो असा पळून कां गेला. म्हणून त्याने दवंडी पिटविली की जो कोणी त्याला धरून आणून हजर करील त्याला मोठे इनाम दिले जाईल.

ती दवंडी ऐकून हयग्रीवचे भाऊ त्यांच्या आईला म्हणाले–"त्या माणसाने आमच्या-वर थोडे उपकारच केले आहेत. तरी उद्यां तो आम्हांला दिसेलच तेव्हां त्याला धरून आम्ही राजासमोर हजर करू. राजा आम्हांला मोठे बक्षिस देईल."

"तो असा सहजी तुमच्या हाती येणार नाही!" हयग्रीव आपल्या दोघां मोठ्या भावांना म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी उजाडतांच हयग्रीवचे दोघे भाऊ राजवाड्याकडे निघाले. त्या दिवशी हयग्रीवलादेखील लवकर उठलेला पाहून त्याच्या आईला थोडे आश्चर्यच वाटले. तिने त्याला तसे विचारले पण.

"तसे काही नाही, आई! मी रानात जाऊन लाकडे गोळा करून आणतो." हयग्रीव म्हणाला. आईला तसे उत्तर देऊन तो जंगलात निघाला. या खेपेस त्याने देवीकडून रत्नांनी मढवलेला घोडा, पोशाख व रत्ने मागून घेतली.

हयग्रीवला वाटेत त्याचे भाऊ भेटले. त्याला पाहताच ते मोठमोठ्याने ओरडू लागले–"अरे सापडला रे चोर! चोर!" आणि त्याला घोड्यावरून खाली ओढू लागले. हयग्रीवने त्यांना दूर ढकलले आणि म्हणाला–"तुम्ही दोघे आहां मूर्ख! पण मी तुमच्यासारख्या मूर्खांना दंड देण्याऐवजी बक्षिस देतो." त्यानंतर त्याने मूठ मूठ भरून हिरे दोघांना दिले आणि घोडा भरधाव सोडून राजवाड्यात गेला.

हयग्रीव राजवाड्याजवळ पोचताच शिपायांनी त्याला घेरले. पण तो चलाखीने राजवाड्याजवळ गेला व एका उडीत दुसऱ्या मजल्यावर जाऊन पोचला.

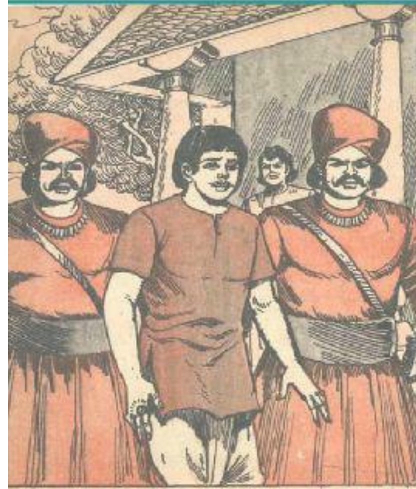
राजकुमारी हयग्रीवला म्हणाली–"तुझी माझ्याशी विवाह करण्याची इच्छा नसेल [illegible] परंतु माझ्या आठवणी खातर तू माझी ही अंगठी आपल्या बोटात ठेवीत जा." असे सांगून तिने आपल्या बोटातली अंगठी काढून त्याच्या बोटात घातली.

हयग्रीव राजवाड्यातून उडी मारून खाली निघाला तेव्हां राजाच्या शिपायांनी चारीबाजूला गराडा घातला. पण हयग्रीवने सरळ घोड्याच्या पाठीवरच उडी मारली आणि घोडा भरधांव सोडला. त्याला कोणी पकडू शकले नाही. देवीजवळ पोशाख व इतर वस्तू देऊन घरी आला आणि एका कोपऱ्यात पडून राहला.

त्याचे भाऊ घरी आल्यावर आईला म्हणाले–"आपल्या मूर्ख भावाच्या म्हणण्या-प्रमाणे खरोखरच त्या तरुण माणसाला आम्ही पकडू शकलो नाही. परंतु तो राज-कुमार खरोखरच चांगला आहे, आई! त्याने हे पहा, आम्हांला काय दिले आहे." असे सांगून दोघांनी बरोबर आणलेले हिरे आईला दाखविले. त्यांच्या आईने विचार केला, बरे झाले, त्यांना आयुष्यभर आता कसलीच काळजी उरली नाही.

राजकुमारीला जिंकणारा राजकुमार पळून गेल्यामुळे राजा फार काळजीत पडला. त्याचा शोध लावण्यासाठी राजाने एक युक्ति केली. त्याने प्रजेला एक मोठी मेजवानी दिली. पण त्याला वाटले होते तसा तो राजकुमार आपल्या रूपात किंवा वेष पालटून आलेला दिसला नाही.

त्यानंतर राजाने शिपायांना हुकूम सोडला की राज्यभर हिंडा आणि ज्याच्या हातात राजकुमारीने दिलेली खुणेची अंगठी सापडेल त्याला आणून हजर करा. त्याप्रमाणे शिपाई प्रत्येक घरात शिरून तशा माणसाला हुडकू लागले. ते हयग्रीवच्या घरी आले व त्याच्या हातात अंगठी पाहून त्याला धरून घेऊन गेले. जुनेफाटके कपडे अंगात घातलेल्या एका शेतकऱ्याच्या मुलाला पाहून राजाला, त्याने तो पराक्रम दाखविला असेल असे वाटले नाही. तरी राजाने त्याला उत्तमोत्तम वस्त्रे परिधान करायला दिली आणि राजकन्येशी त्याचा विवाह करून दिला.

विवाह झाल्यानंतर थोड्याच दिवसांनी राज्यावर एक संकट आले आणि राजाला शत्रूशी युद्ध करण्यासाठी सैन्य घेऊन जावे लागले. राजाने आपल्या दोघां मुलांना व जांवयाला पण युद्धभूमीवर बरोबर यायला सांगितले. हयग्रीव सर्वांच्या आधी राजवाड्यातून बाहेर पडला आणि गावाबाहेरच्या तळ्याच्या काठी बेडकांशी खेळत बसला.

थोड्या वेळाने दोघे राजकुमार ससैन्य युद्धाला निघाले. त्यांनी आपल्या मेहुण्याला तलावाच्या काठी बेडकांशी खेळतांना पाहिले आणि त्याची थट्टा उडवीत रणांगणावर निघून गेले. सेना पुढे निघून गेल्यावर हयग्रीव उठला आणि फुलझाडांतल्या देवीकडे गेला. त्याने देवीकडून एक उत्तम घोडा, मोठे सैन्य आणि एक उत्तम तलवार मागून घेतली. तो ससैन्य आपल्या मेहुण्यांना जाऊन भेटला. राजकुमारांनी हयग्रीवला ओळखले नाही. त्यांने राजकुमारांना विचारले–"कोठे निघालात तुम्ही ?"

"आम्ही युद्धाला निघालो आहो." राजकुमार म्हणाले.

"मी तिकडेच निघालो आहे, चला!" असे सांगून हयग्रीव त्यांच्याबरोबर निघाला. रणांगणावर शत्रु सैन्य दिसतांच तो त्यांची फळी फोडून त्यांच्या गोटात शिरला आणि त्याने कत्तल सुरू केली. त्याच्या समोर शत्रूची गाळण उडून गेली. सहस्रावधी शत्रुसैनिक रणांगणावर पडले.

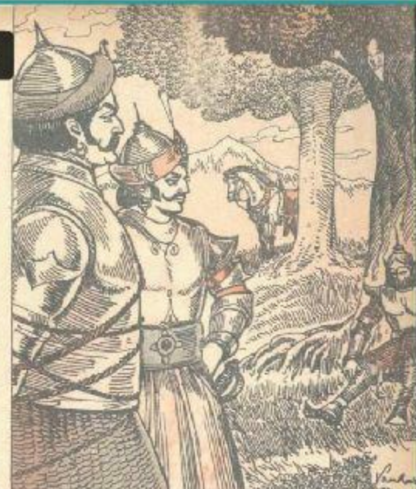
सायंकाळी राजकुमारांनी राजवाड्यात आल्यावर आपल्या मेहुण्याची थट्टा करीत तो तलावाच्या काठी बेडकांशी कसा खेळत बसला होता, सांगितले.

थोड्या वेळाने हयग्रीव पण तेथे येऊन पोचला. राजा रागाच्या भरात त्याला म्हणाला–"तुझ्यामुळे माझी मान खाली झाली. एका भित्र्याशी माझ्या मुलीचे लग्न झाले.

दुसऱ्या दिवशी राजा स्वत: युद्धासाठी निघाला. त्याने हयग्रीवला बरोबर येण्यास सांगितले. पण तो वाटेत राजाची नजर चुकवून पसार झाला. राजा भितरा, पळपुटा म्हणून त्याची संभावना करीत निघून गेला. त्याला राजवाड्यांत पाऊल टाकू द्यायचे नाही असे त्याने मनाशी ठरविले.

राजा रणांगणावर पोचला तोंपर्यंत शत्रुसैन्याची दाणादाण उडून गेली होती आणि शत्रूचा राजा बंदी झाला होता. तो हयग्रीवच्या सासऱ्याला म्हणाला–"तुमच्या एका वीराने हा पराक्रम दाखविला. तुमच्या हजार सैनिकांची शक्ती त्या एकट्याच्या अंगात आहे."

"पण तो आहे कोठे?" राजाने विचारले.

"जखमी होऊन तो पलीकडच्या झाडाखाली पडला आहे!" शत्रु राजा म्हणाला.

राजा सरळ त्या योद्ध्याजवळ गेला. त्याच्या अंगावर चिलखत होते व डोक्याला शिरस्त्राण होते. म्हणून राजा आपल्या जावयाला ओळखू शकला नाही. त्याच्या मांडीला एक जबर जखम झालेली पाहून राजाने आपले उपरणे फाडून त्याची पट्टी त्याच्या पायाला बांधून ठेवली आणि विचारले–"कोण रे तू? शाबास!"

"मी, मीच हो!" हयग्रीवने संक्षिप्त उत्तर दिले. तो उठून उभा राहला आणि घोड्यावर बसून निघून गेला. थोड्या वेळाने आपला सामान्य पोशाख घालून तो राज-

वाडयात गेला. जखम दुखत होती. म्हणून आपल्या खोलीत जाऊन पडून राहिला.

राजा परत आला तेव्हां राजकुमारांनी त्याला विचारले–"बाबा! हयग्रीवच्या मांडीला तुम्हीच का उपरण्याची पट्टी फाडून बांधलीत?"

राजाला तो प्रश्न ऐकून आश्चर्य वाटले. तो धावतच हयग्रीवच्या खोलीत गेला. त्याच्या जखमेवरची पट्टी ओळखून म्हणाला– "बाळ! तो योद्धा, म्हणजे तूच का होतास? पण तू तसे काहीच बोलला नाहीस!"

"महाराज! 'मी, मीच हो', असे म्हणालो होतो." हयग्रीव म्हणाला.

असा शूरवीर जावई मिळाल्याबद्दल राजाला फार अभिमान वाटला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले– "राजा! हयग्रीवने आपला मोठेपणा असा झाकून कां ठेवला? विनम्रता म्हणून? की राजाला चकित करून सोडण्याच्या हेतूने? या शंकेचे समाधान माहीत असून तू करून दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील.

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला–"हयग्रीव एक विवेकवान तरुण होता. पोशाख वगैरे वस्तूवर मनुष्याची खरी पारख होऊ शकत नाही. त्याने उत्तम वस्त्रे परिधान केली म्हणून लोक त्याला राजकुमार मानू लागले. राजाने एकदा त्याला भितरा म्हटले तर दुसऱ्या वेळी योद्धा म्हटले. हा सर्व माणसाचा भ्रम होता. हयग्रीवला देवीच्या कृपेनेच जय मिळाला होता. म्हणून तो राजकन्येशी विवाहास तयार नव्हता. शत्रू हारला तो देखील देवीच्या कृपेनेच. मोठे यश मिळाले असूनही त्याने स्वतःची ओळख–"मी, मीच हो!" या थोडक्या शब्दात नम्रपणे दिली. स्वतःची लायकी पूर्ण ओळखूनच त्याने ते उत्तर दिले होते. म्हणून तो शहाणा होता हेच मानावे लागेल."

राजाचे मौन अशा प्रकारे भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

आपल्या खोलीत जाऊन पडून राहिला.

राजा परत आला तेव्हां राजकुमारांनी त्याला विचारले–"बाबा! हयग्रीवच्या मांडीला तुम्हीच का उपरण्याची पट्टी फाडून बांधलीत?"

राजाला तो प्रश्न ऐकून आश्चर्य वाटले. तो धावतच हयग्रीवच्या खोलीत गेला. त्याच्या जखमेवरची पट्टी ओळखून म्हणाला– "बाळ! तो योद्धा, म्हणजे तूच का होतास? पण तू तसे काहीच बोलला नाहीस!"

"महाराज! 'मी, मीच हो', असे म्हणालो होतो." हयग्रीव म्हणाला.

असा शूरवीर जावई मिळाल्याबद्दल राजाला फार अभिमान वाटला.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले– "राजा! हयग्रीवने आपला मोठेपणा असा झाकून कां ठेवला? विनम्रता म्हणून? की राजाला चकित करून सोडण्याच्या हेतूने? या शंकेचे समाधान माहीत असून तू करून दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील.

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला–"हयग्रीव एक विवेकवान तरुण होता. पोशाख वगैरे वस्तूवर मनुष्याची खरी पारख होऊ शकत नाही. त्याने उत्तम वस्त्रे परिधान केली म्हणून लोक त्याला राजकुमार मानू लागले. राजाने एकदा त्याला भितरा म्हटले तर दुसऱ्या वेळी योद्धा म्हटले. हा सर्व माणसाचा भ्रम होता. हयग्रीवला देवीच्या कृपेनेच जय मिळाला होता. म्हणून तो राजकन्येशी विवाहास तयार नव्हता. शत्रू हारला तो देखील देवीच्या कृपेनेच. मोठे यश मिळाले असूनही त्याने स्वतःची ओळख–"मी, मीच हो!" या थोडक्या शब्दात नम्रपणे दिली. स्वतःची लायकी पूर्ण ओळखूनच त्याने ते उत्तर दिले होते. म्हणून तो शहाणा होता हेच मानावे लागेल."

राजाचे मौन अशा प्रकारे भंग होताच वेताळ प्रेतासह अदृश्य झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

विद्वानाची? अशा अकलांचे औषध माझ्याजवळ नाही बुवा!" भिल्लीण म्हणाली.

"सामान्य माणसांच्या उपयोगी पडेले अशी अक्कल पाहिजे. तेवढ्यावर माझे काम भागेल." भोळसट मनुष्य म्हणाला.

"पण त्यासाठी तुला एक काम करावे लागेल." भिल्लीण म्हणाली.

"कोणते काम?" त्याने विचारले.

"या जगात तुला सर्वात जास्त आवडणारी जी वस्तु असेल ती घेऊन ये." भिल्लीण म्हणाली.

"पण ते मला कसे समजणार?" भोळसट माणसाने विचारले.

[illegible] रे? तू तुला आवडणारी वस्तू घेऊन ये. तेव्हां मी तुला एक प्रश्न करीन. त्याचे तू उत्तर दिलेस की तुला सर्वात जास्त आवडणारी वस्तू आणली आहेस की नाही, हे मला कळेल." भिल्लीण म्हणाली.

"भिल्लीण म्हणाली तसे कर मुला! कसेतरी तुला अकलेचे औषध मिळाले की तू इतर लोकांसारखा सुखी होशील." घरी गेल्यावर आई म्हणाली. मला कोंबडीचे मास सर्वात जास्त आवडते. त्याने मनाशी ठरविले आणि दुसऱ्या दिवशी एक कोंबडी घेऊन भिल्लिणीकडे जाऊन म्हणाला-"आजी, सर्वात जास्त आवडणारी वस्तु घेऊन आलो आहे."

"याहून जास्त आवडणारी एकादी वस्तु किंवा मनुष्य नाही का? तरमग मी विचारते त्याचे उत्तर दे. पाया शिवाय पळणारी वस्तु कोणती?" भिल्लिणीने विचारले. पण त्याला काही उत्तर सुचले नाही.

"तुला माझ्या प्रश्नाचे उत्तर देता आले नाही. म्हणजे तू जी वस्तु आणली आहेस ती तुझ्या तेवढी आवडीची नाही. दुसरे काहीतरी जास्त आवडीचे नक्कीच असले पाहिजे." भिल्लीण म्हणाली.

भोळसट मनुष्य निराश होऊन घरी परतला आणि घरी पोचताच मोठ्या दुःखावेगाने आईला म्हणाला-"आई! माझे [illegible] जगात काहीच आवडत नाही. उद्यां तू माझ्याबरोबर भिल्लिणीकडे चल."

दुसऱ्या दिवशी मायलेक दोघे भिल्लिणीकडे गेले. भोळसट मुलगा भिल्लिणीला म्हणाला-"आजी! आज मी सर्वात जास्त आवडणारी वस्तू घेऊन आलो आहे. ती वस्तू म्हणजे, ही माझी आई!"

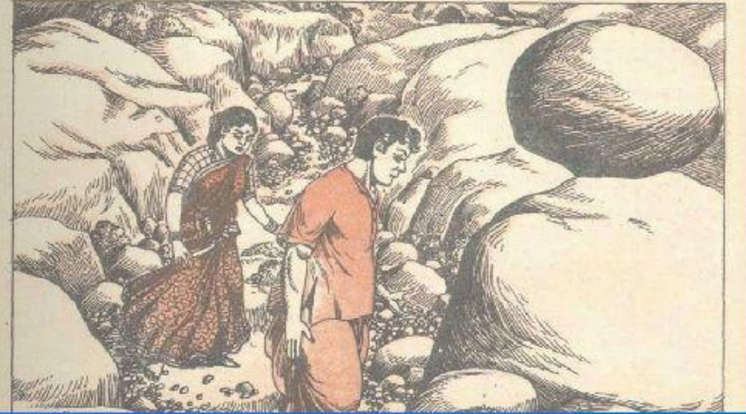
"पाहू तर दे तिला!" भिल्लीण म्हणाली. भोळसट मुलाच्या आईला किलकिल्या डोळ्यांनी पाहिल्यावर तिने विचारले-"तरमग हे सांग, सोने नसले तरी त्याच्यासारखे चमकणारे काय आहे?"

भोळसट मुलाने डोके खाजवून विचार करून पाहिला, पण उत्तर सुचले नाही.

"पाहिलेस, या खेपेस देखील तू आपल्या सर्वात जास्त आवडीची वस्तू घेऊन आला नाहीस. तुला खरोखरच अकलेच्या औषधाची गरज आहे." भिल्लीण म्हणाली.

"मी तरी तेच म्हणालो होतो." असे सांगून भोळसट मुलगा आपल्या आईला घेऊन डोंगर उतरून खाली आला. वाटेत त्याला एक तरुण मुलगी दिसली.

"काय हो बोळोपंत! तोंड कां उतरले आहे हो? असे झाले तरी काय?" त्या तरुण मुलीने विचारले. भोळसट माणसाने घडलेली गोष्ट जशीच्या तशी सांगितली. ती ऐकून ती मुलगी म्हणाली-"काय पण बाई! तुला कोणी सल्ला देणारा किंवा देणारी नाही वाटते?"

"को...णी नाही." भोळसट मुलगा म्हणाला.

"तरमग, मी करते तुला मदत! तुझ्याशी लग्न करून तुला काय हवं नको ते सर्व पाहीन." ती मुलगी म्हणाली.

"तरमग छानच झाले. चल, आपण लग्न करून घेऊ." भोळसट मुलगा म्हणाला. दोघांचे लग्न झाले. भोळसट माणसाची बायको हुशार होती. संसार थाटला. संसाराचा गाडा सुरळीत चालू झाला. त्याला सर्व जगच बदलल्यासारखे वाटले. तो एकदां आपल्या बायकोला म्हणाला–"होय ग! मला तूच या जगात सर्वात जास्त आवडीची आहेस. चल, डोंगरातल्या भिल्लिणीला जाऊन भेटू या. कदाचित ती मला अकलेचे औषध देईल." दोघे डोंगर चढून भिल्लिणीकडे गेले.

तो डोंगर चढून गेल्याबरोबर भिल्लिणीला म्हणाला–"आजी! मला सर्वात जास्त आवडणारी वस्तु आणली आहे!"

"तें मी ठरवणार! सांग, पाय नाहीत पण चालणारी वस्तु कोणती?" भिल्लि[illegible] भोळसट माणसाच्या बायकोने त्याच्या कानात काहीतरी सांगितले. ते ऐकून भोळसट मनुष्य म्हणाला–"पाणी!"

"सोने नाही, पण सोन्यासारखे चमकते ते काय?" भिल्लिणीने विचारले.

भोळसट माणसाच्या बायकोने नवऱ्याच्या कानात काहीतरी सांगितले. ते ऐकून भोळसट मनुष्य म्हणाला–"सूर्य!"

"अरे, मग काय? तुला अकलेचे औषध मिळाले!" भिल्लीण म्हणाली.

"आहे कोठे? मला नाही दिसले!" भोळसट मनुष्य म्हणाला.

स्मित करून भिल्लिणीने त्याच्या बायकोच्या डोक्याकडे खूण करीत म्हटले–"यात आहे. भोळसट माणसाचे औषध समजूतदार बायको असते. समजले!" असे सांगून भिल्लिणीने दोघांना निरोप दिला.

भोळसट मनुष्य व त्याची बायको डोंगर उतरून आनंदाने घरी गेली.

माकड भूत

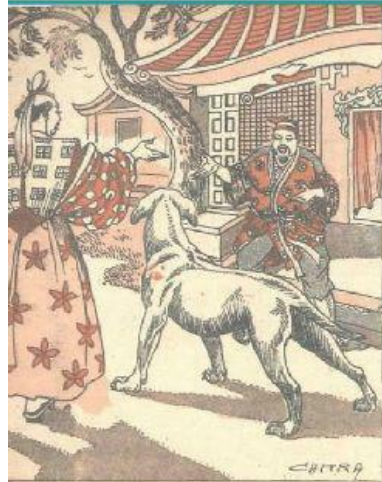
फार जुनी गोष्ट आहे. जपान देशात परिभ्रमण करणारा एक धर्मगुरु होता. एकदा तो गुरु भ्रमण करीत डोंगराळ प्रदेशातल्या एका गावी येऊन पोचला. त्या गावात प्रत्येक घरी लाडवासारखी एक वस्तु तयार केलेली त्याला दिसली. त्या गावात काहीतरी उत्सवं असावा असे त्याला वाटले.

गुरु गावभर फिरत होता. फिरताफिरता तो एका श्रीमंत माणसाच्या घराजवळ थबकला. आतून रडण्याचा आवाज ऐकू आला. त्याला आश्चर्य वाटले. तो घरात गेला. मधोमध एका मुलीला बसवून तिच्या चारीबाजूला बरीच मंडळी रडत होती. गुरूला कां ते कळेना. तो आश्चर्याने त्यांच्याकडे थोडा वेळ पहात उभा राहला. पण त्या स्थितीत त्याला फार वेळ राहवले नाही.

"कां रडता आहां तुम्ही?" गुरूने विचारले.

घराचा मालक म्हणाला–"एका आठवड्याच्या आत आम्हांला एका मुलीचा बळी द्यावा लागणार आहे. समोरच्या डोंगरावर एक देऊळ आहे. त्यात कोणती तरी देवी आहे, आम्हांला माहीत नाही. परंतु दर वर्षी कापणीच्या पूर्वी देवळात एका मुलीला बळी द्यावे लागते. तसे केले नाही तर एक मोठे वादळ, नाहीतर तुफान येईल आणि सर्व पीक नष्ट होऊन जाईल. म्हणून नाइलाजाने आम्ही मनुष्यबळी दर वर्षी देतो. या खेपेस आमच्या घराची पाळी आहे. मला माझ्या या एकुलत्या एका मुलीचा बळी द्यावा लागत आहे. रडण्याचे हेच कारण आहे!"

गुरू मालक म्हणाला ते लक्षपूर्वक ऐकून घेऊन म्हणाला–"जगात अशा गोष्टी सुद्धा घडतात का? काय पण विचित्र! तुझ्या मुलीऐवजी मी स्वत:चा बळी द्यायला तयार आहे. तू मुलीला पाठवू नकोस! एवढी

मदत माझ्याकडून होऊ शकली तर मी स्वतःला धन्य समजेन!"

त्यानंतर गुरु तो डोंगर चढून गेला. डोंगरावर त्याला एक जुनाट पडके देऊळ दिसले. देवाजवळ एक मोठे देवदाराचे झाड होते. त्यात एक फार मोठी पोकळी होती. त्या दिवशी रात्री गुरु त्या पोकळीत लपून बसून राहला.

मध्य रात्रीच्या सुमारास त्या देवळासमोर मोठी गर्दी आलेली दिसली. त्या गर्दीचा नायक मोठ्याने ओरडून म्हणाला–" अरे, 'शिप्पेय तरो' आला नाही का?"

"'शिप्पेय तरो' आज येणार नाही." दुसरा म्हणाला.

लोक आत गेले. थोड्या वेळाने गुरूला देवळाच्या आत हे गाणे ऐकू आले–

"नगहम् निवासी शिप्पेय तरो
नको रे बाबा शिप्पेय तरो!"

ते गीत वारंवार म्हणताना ऐकून धर्म गुरूने विचार केला, ही कोणत्या का जातीची भुते असोत, ही 'शिप्पेय तरो'च्या नावानेच भितात. त्या नावाच्या माणसाच्या हातून या सर्वांचा नाश नक्कीच होईल.

गुरु रात्री त्या मुलीच्या घरी परतला आणि शिप्पेय तरो नावाच्या माणसाच्या शोधार्थ नगहम नावाच्या गावी निघाला. ते एक लहानसें खेडे होते. गुरूने तेथे पोचल्यावर सर्वांना एकच एक प्रश्न विचारला– "तुम्हांला शिप्पेय तरो नावाचा कोणी माहीत आहे का?" परंतु कोणाला त्या नावाचा कोण आहे, हे सांगता येईना. तेव्हां निराश होऊन गुरु एका गल्लीच्या बाजूला एका दगडावर बसून राहला. त्याच वेळी एका वासराएवढे मोठे कुत्रे तिकडे आले आणि त्याचा मालक 'शिप्पेय तरो' अशा हाका मारीत त्याच्या पाठीमागून येत असलेला दिसला.

गुरूचा उत्साह वाढला. त्याने कुत्र्याच्या मालकाला भुतांची व मुलीला बळी देण्याची

मुलीचा जीव वांचविण्यासाठी तुम्ही आपुले कुत्रे दोनतीन दिवसासाठी देऊ शकाल का?" कुत्र्याच्या मालकाने आनंदानें कुत्रें देण्यास मान्य केले. ते कुत्रे घेऊन धर्मगुरु घाई-घाईने त्या डोंगराकडे निघाला.

तिकडे मुलीला बळी देण्याचा दिवस जवळ येऊ लागला होता. पण गुरु कोठे दिसला नाही. म्हणून मुलीच्या आई-वडिलांनी मुलीला बळी देण्याची सर्व तयारी करून ठेवली. त्या मुलीला ठेवण्यासाठी लाकडाची एक मोठी पेटी तयार करण्यात आली. मुलीला स्वच्छ पांढरी वस्त्रे परिधान करवून त्या पेटीत निजविण्यात आले. ती पेटी उचलून घेऊन जाण्यासाठी चार जण पुढे झाले. तेवढ्यात गुरु धापा टाकीत तेथे येऊन पोचला.

दुःखाने घाबरून गेलेल्या मुलीला गुरुच्या सांगण्यावरून पेटीबाहेर काढण्यात आले आणि तिच्याऐवजी गुरूला व कुत्र्याला पेटीत बसविण्यात आले. भोई पेटी उचलून घेऊन निघाले. पेटी देवळाजवळ ठेवून भोई परतले.

नेहमीप्रमाणे मध्य रात्रीच्या सुमारास ती भुतांची टोळी आली. सर्व भुते पेटीच्या चारीबाजूला गराडा करून उभी राहली आणि गाणे म्हणू लागली–" शिप्पेय तरोला सांगू नका!"

काही भुतांनी पेटीचे झांकण उघडले मात्र, कुत्रे जोराने भुंकत भुतांवर तुटून पडले. गुरूदेखील बाहेर येऊन भुतांना बडवू लागला. कित्येक भुते गुरूच्या हाती ठार होऊन जमिनीवर लोळू लागली.

दुसऱ्या दिवशी उजाडल्यावर गाव-कऱ्यांनी, देवीने आतांपर्यंत गुरूला गिळले असावे असा विचार केला. परंतु डोंगरावर जाऊन पाहतात तर देवळाच्या चारीबाजूला माकडांसारखे प्राणी मरून पडलेले दिसले. गुरु त्या कुत्र्याला घेऊन शांतपणे डोंगर उतरून खाली येत होता.

त्या दिवसापासून गावकऱ्यांना नरबली द्यावा लागला नाही.

सैंपाकात प्रावीण्य

गौतमी नावाच्या राज्याचा युवराज जेव्हा लग्नास योग्य झाला तेव्हां तो आपल्या योग्य वधूच्या शोधार्थ निघाला. त्याने अनेकानेक राजकन्या पाहिल्या. तो प्रत्येकीला हा प्रश्न विचारी–"तुला कोणते पक्वान्न तयार करता येते ?" प्रत्येक राजकुमारी कोणत्या तरी पक्वान्नाचे नाव सांगे. पण ते उत्तर ऐकून त्याला आनंद होण्याऐवजी राग येई आणि पुढे निघून जाई. शेवटी तो पूर्णिमा नामक नगरी पोचला. त्याने त्या गावच्या राजकन्येला विचारले–"तुला कोणकोणती पक्वान्ने तयार करता येतात ?"

"कोणाला कोणता प्रश्न विचारावा, कदाचित हे आपणांला माहीत नाही ! मी राजकन्या आहे व पुढे कोणत्या तरी देशाची राणी होणार आहे. मी कधी सैंपाक केला नाही व पुढे करण्याची मला गरज नाही." राजकन्या म्हणाली.

राजकुमाराने त्या राजकन्येशी विवाह करून देण्यास आपली संमती दिली.

—रवीन्द्रकुमार भुवालका

अजर आयु

एका राजाला तीन मुलगे होते. सर्वांत धाकट्या मुलाचे नाव कुशल असे होते. एकदा तो आपल्या बापाला म्हणाला–"बाबा ! मी देशाटनाला जावे म्हणतो. मला थोडे पैसे व एक घोडा द्यावा."

राजा त्या विरुद्ध काही एक बोलला नाही. कुशलने त्याच्या प्रवासाला जरूर तेवढे पैसे घेतले व एका घोड्यावर बसून देशाटनाला निघाला. नगराबाहेर पोचल्यावर एका झाडीत त्याने बरोबर आणलेले बरेचसे धन पुरून ठेवले आणि पुढे निघाला. कुशल अनेक गावे, शहरे व प्रदेश पहात निघाला. परंतु त्याच्या मताप्रमाणे त्याला हवी होती तशी एकदेखील मुलगी दिसली नाही. आठ वर्षे असाच फिरत राहिल्यावर तो पक्ष्यांच्या राज्यात येऊन पोचला.

पक्ष्यांची राणी तरुण होती व रूपवती पण होती.. ती त्याला पाहून म्हणाली–"कोठून आलात, कोठे जायचे ?"

"वार्ध्यक्य कधी येत नाही अशा देशातल्या एखाद्या अजर आयु असलेल्या मुलीशी विवाह करण्याच्या हेतूने हिंडत आहे." कुशल म्हणाला.

पक्ष्यांची राणी स्मित करून म्हणाली–"आमच्या देशात कधी वार्धक्य येतच नाही."

"असे कसे होईल ?" कुशलने विचारले.

ती म्हणाली–"तुम्हांला हे मोठे अरण्य दिसते आहे ना ? हे कापून छाटून जाईपर्यंत या प्रदेशात वार्धक्य येणार नाही."

ते ऐकून कुशल म्हणाला–"तसे असेल तर मी नाही राहणार येथे. कारण केव्हां तरी हे वृक्ष व वनस्पती कापले जातीलच व, त्यानंतर वार्धक्य या देशात येईलच." असे

सांगून कुशल पक्ष्यांच्या राणीचा निरोप घेऊन पुढे निघाला.

पुन्हां आठ वर्षे प्रवास केल्यावर तो एका कांशाच्या किल्लयाजवळ येऊन पोचला. त्या किल्लयातून एक सुंदर तरुण मुलगी धावत बाहेर आली आणि तिने कुशलला विचारले–"यावे, मी आपल्यासाठी कित्येक दिवसांपासून वाट पहात आहे."

तिने त्याचा घोडा तबेल्यात नेऊन बांधून ठेवला. कुशल त्या दिवशी रात्रभर त्या तरुण मुलीचा पाहुणा म्हणून तिच्याकडे राहला आणि पहाटे उठून आपल्या घोड्या-वर खोगीर घालून पुढे जायला निघाला. ती मुलगी त्याला प्रवासाला तयार झालेला पाहून म्हणाली–"कोठे निघालात?"

[illegible] त्या देशात!" कुशल म्हणाला.

"तसे असेल तर तू येथेच रहा. या देशात वार्धक्य येत नाही." ती म्हणाली.

"तसे कसं होईल?" कुशलने तिला विचारले.

ती म्हणाली–"तुला समोर डोंगर दिसतात ना? ते घासून जमिनीबरोबर सपाट होईपर्यंत या देशात वार्धक्य पाऊल टाकणे शक्य नाही."

"तरमग केव्हांतरी हे डोंगर जमिनीपर्यंत घासून सपाट होतीलच की नाही? तेव्हां वार्धक्य येईल." असे तिला उत्तर देऊन कुशल पुढे निघाला.

[illegible] एक झोपडे दिसले. कुशल त्या झोपडीत गेला. त्याला एक तरुण मुलगा दिसला. त्याने कुशलला विचारले–"काय पाहिजे!"

"अजर आयु ज्या प्रदेशात आहे अशा प्रदेशात जायची इच्छा आहे." कुशल म्हणाला.

"तोच हा प्रदेश,–तुला पाहिजे असलेला. या प्रदेशात वार्ध्यक्याने कधी पाऊल टाकले नाही." तो मुलगा म्हणाला.

"कोण तू?" कुशलने त्याला विचारले.

"मी मारुत आहे. तू मानव लोकाची हद्द ओलांडून फार दूर आला आहेस." मुलगा म्हणाला.

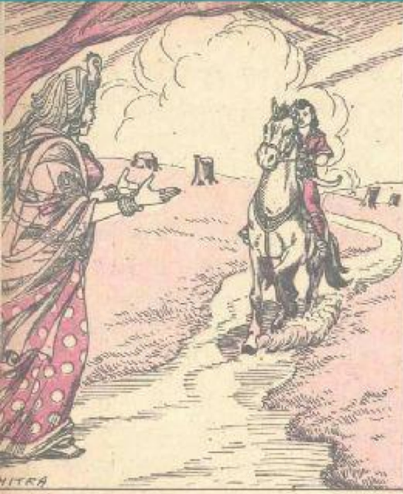
"तुला हरकत नसेल तर कायम येथेच रहावे, म्हणतो." कुशल म्हणाला.

कुशल त्या झोपडीत कित्येक वर्षे राहला त्याच्या वयात काही फरक पडला नाही. झोपडी बाहेर त्याने कधी पाऊल टाकले नाही. परंतु मारुत मात्र दररोज कोठे कोठे फिरून येत असे.

रात्रंदिवस झोपडीत राहल्याने त्याला कंटाळा आला. मारुताने ते ओळखले व म्हणाला–"पाहिजे तर तू हिंडून फिरून ये. पण, तुला सांगून ठेवतो, पश्चात्ताप नावाची एक दरी आहे. त्या दरीत मात्र चुकून देखील पाऊल टाकू नकोस. ती दिसायला फार सुंदर आहे. परंतु त्या दरीत पाऊल टाकणे तुझ्या हिताचे नाही." या शब्दात कुशलला सावध राहायला सांगून मारुत नित्याप्रमाणे हिंडायला निघाला.

ते ऐकून कुशलच्या मनात ती दरी पाहून यायची इच्छा कमी व्हायच्या ऐवजी जास्तच वाढली. तो रहात होता तेथे वार्धक्य नाही, हे त्याला पटले, पण तेथें मन रमेल असे दुसरे काहीच नव्हते. पश्चात्तापाच्या दरीतं आकर्षक, मोहक असे काहीतरी बघायला नक्कीच मिळेल. असा विचार करून कुशल त्या दरीकडे निघाला.

परंतु दरीत पाऊल पडतांच कुशलला दुःखाने घेरले. तो रडू लागला. रडल्यावर त्याचे मन थोडे हलके झाले. आजपर्यंत दुःख त्याच्याजवळ फिरकले देखील नाही. एकाएकी त्याला पश्चात्ताप झाला–"मी आपल्या आई-वडिलांना, भावंडांना सोडून आलो. शेवटी माझ्या कपाळी राहील ते हे एकटेपण. माझ्या जीवनाचा खुंट वाळून सुकून गेला आहे."

त्या एकटेपणाचा वीट आल्यावर कुशल झोपडीत येऊन मारुताला म्हणाला–"मी आपल्या घरी जाऊन आईवडिलांना व भावंडांना भेटून यावे म्हणतो."

मारुताने त्याला अनेक प्रकारे समजावून सांगितलें की त्याने जाऊ नये आणि गेल्यावर त्याला फायदा होणार नाही. उलट जास्तच वाईट वाटेल.

परंतु कुशलने मारुताच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले. तो आपल्या घोड्यावर बसून निघाला. तो कांशाच्या किल्लाजवळं आला तेव्हां एक पन्नाशी उलटलेली बाई समोर येऊन त्याला म्हणाली–"तू आज आलास? काय उपयोग? या प्रदेशात आतां वार्धक्य येऊं लागले आहे. पहा, समोरचे डोंगर सपाट झाले आहेत."

"बरोबर आहे तुझे म्हणणे. माझेच चुकले. मी येथेच थांबायला हवे होते. पश्चात्ताप करण्याशिवायं आता काय उरले आहे?" एवढे सांगून कुशल तिचा निरोप घेऊन पुढे निघाला. काही वेळाने तो पक्ष्यांच्या राणीकडे आला. सर्व जंगल कापून छाटून गेले होते व सर्व अरण्य ओसाड दिसत होते. पक्षांच्या राणीचे तारुण्य संपून गेले होते व उतारवय सुरू झाले होते.

[illegible] आपल्या तारुण्याचे रक्षण करून तुला काय सुख मिळाले?" राणीने कुशलला विचारले.

"मला मुळीच सुख मिळाले नाही. मी मानवासारखे आयुष्य घालविले नाही हेच माझे दुःख आहे." कुशल एवढे सांगून आपल्या वडिलांच्या राजधानीकडे निघाला. परंतु तो राजधानी समजून ज्या जागी गेला तेथे शहर नव्हते की राजवाडा नव्हता. शेते व उघडी जमीन होती. त्याला एक म्हातारा मनुष्य दिसला. त्याला कुशलने जाऊन विचारले–"माझ्या वडिलांची येथे राजधानी होती व ते एका मोठ्या राजवाड्यात होते. तो राजवाडा कोठे आहे सांगू शकाल का?"

"तुझे वडील? म्हणजे कोण?" म्हाताऱ्याने चकित होऊन विचारले.

कुशलने आपल्या वडिलांचे नाव व इतर वर्णन सांगितले. ते ऐकून म्हातारा रागावल्यासारखा झाला आणि म्हणाला–"तू म्हणतोस त्या राजाच्या विषयी माझ्या आजोबांनी किंवा पंजोबांनी सुद्धा कधी उल्लेख केलेला मला आठवत नाही. तू माझी थट्टा उडवतो आहेस की काय?"

"नाही हो, मी खरे तेच सांगतो आहे. मी स्वतः आपल्या हातांनी आपले थोडे धन येथेंच एका जागी पुरून ठेवले होते. मी ते काढून दाखवितो म्हणजे तुम्हांला मी म्हणतो ते खरे वाटेल." असे सांगून कुशलने ती जागा हुडकून खणले आणि पुरून ठेवलेले धन बाहेर काढले. परंतु त्या पैशांच्या आड म्हातारपण लपून बसलेले होते. वार्धक्याने त्याचा हात पकडून त्याला विचारले–"किती वर्षांनी, नव्हे शतकांनी तू माझ्याकडे आलास?" त्यानंतर वार्धक्य त्याला जमिनीत ओढून घेऊन गेले.

खड्ड्याबाहेर बसलेल्या त्या म्हाताऱ्याने लक्षपूर्वक नाणी पाहिली आणि म्हणाला–"ही नाणी प्राचीन काळातली केव्हांची तरी दिसतात." त्याने खड्डा खणणारा कोठे आहे हे पाहिले, पण तो अदृश्य झाला होता.

"कायपण जग विचित्र आहे!" म्हातारा स्वतःशीच बडबडू लागला.

ब्रह्मराक्षस

एका गावी एक दुष्ट जमिनदार रहात असे. त्या गावाजवळ एक जंगल होते. त्या जंगलातून कोणी परगावचा मनुष्य प्रवास करतांना दिसला की तो जमिनदार त्याचा खून करून त्याचे सर्व धन लुबाडीत असे. म्हणून त्या जंगलातून कोठे जाणे, आणि पैसा अडका स्वतःजवळ ठेवून जाणे फारच धोक्याचे होते.

एकदा एक विद्वान पंडित राजाकडून मोठे इनाम मिळवून आपल्या गावी जात होता. त्याच्या गावाला जायची वाट त्याच जंगलातून होती. जमिनदाराच्या नोकरांनी त्याला ठार केले आणि त्याचे इनाम पळवून नेले. त्यांनी त्या पंडिताचे प्रेत जंगलातच कोठेतरी पुरून टाकले, हेतू हा की ह्या कानाची गोष्ट त्या कानाला कळू नये.

काही वर्षे लोटली. त्या पंडिताच्या मुलाने आपल्या दहा वर्षांच्या मुलाला त्या जमिनदाराच्या गांवच्या एका गुरूकडे शिक्षणासाठी नेऊन ठेवण्याचे ठरविले. तो मुलगा जंगलाच्या वाटेने जात होता. तेव्हां एक म्हातारा ब्राह्मण मुलाजवळ आला आणि म्हणाला–"मुला, तू माझ्याबरोबर चल, मी तुला पाहिजे ते देईन." मुलगा त्या ब्राह्मणाबरोबर दाट रानात गेला.

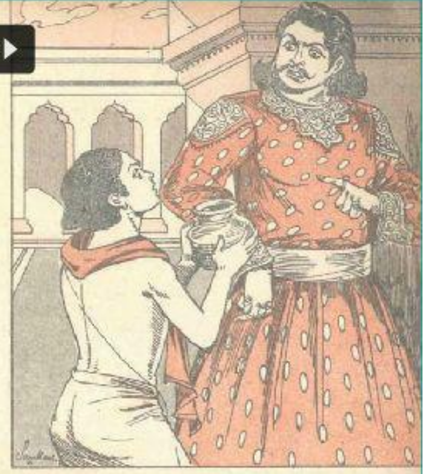
म्हाताऱ्या ब्राह्मणाने एका खड्यातून एक लोटी काढून मुलाच्या हातात दिली व म्हणाला–"मुला! हा तांब्या भरून सोने आहे. तू हे सावधपणे बाळग! तू हे जंगल पार करून पलीकडे गावात पोचशील तो-पर्यंत चांगला काळोख पडलेला असेल. तू जमिनदाराच्या घरी रात्रभर झोपायला परवानगी मागून घे." असे सांगून ब्राह्मण निघून गेला.

मुलाने लोटीच्या तोंडावर बांधलेले फडके सोडून पाहिले. खरोखरच आत [illegible] स्वतः बोलावून ज्या ब्राह्मणाने त्याला एवढे धन दिले होते त्या ब्राह्मणाचे मनोमन आभार मानून मुलगा पुढे निघाला.

मुलगा त्या जमिनदाराच्या गावी पोचला तोपर्यंत काळोख झाला होता. त्याने जमिन-दाराच्या घरी जाऊन रात्रभर झोपायला परवानगी मागितली. रात्री, मुलगा झोपल्या-वर जमिनदाराने तांब्याच्या तोंडावरचे फडके सोडून पाहिले तर आत सोने दिसले.

त्याला आश्चर्य वाटले, इतक्या लहानशा मुलाला इतके सोने कोठून बरे मिळाले असेल? हा मुलगा इतके सोने घेऊन करणार तरी काय? याला इतके सोने कोणी दिले असेल? या सर्व गोष्टीची चवकशी केली पाहिजे. पण ते सर्व कशाला? आपण सर्व सोने उचलून नेऊन ठेवले की झाले! असा विचार करून त्याने तांब्यातली सर्व नाणी काढून घेतली आणि तांब्याच्या तोंडावर दादरा बांधून ठेवून स्वस्थपणे झोपला.

दुसऱ्या दिवशी मुलाने उठल्यावर तांब्या हातात घेतला तर तो त्याला हलका वाटला. त्याने दादरा सोडून पाहिला तर सोन्याची नाणी आत नव्हती. त्याने जमिनदाराला जाऊन सोन्याची नाणी चोरी गेल्याचे सांगितले.

जमिनदार रागाने म्हणाला–"मूर्ख, मुला! तू माझ्यावर चोरीचा आरोप लाव-तोस? तुला वाटले काय? तुला मी फांशी देववितो पहा!" जमिनदाराने मुलाला दरडावून सांगितले आणि त्याला एका खोलीत कोंडून ठेवले. त्यानंतर त्याने त्याची 'हांजी हांजी' करणाऱ्या तिघां चौघां गावकऱ्यांना बोलावून आणले आणि विचा-रले–"माझ्यावर चोरीचा आळ आण-णाऱ्याला फांशीची शिक्षा देणे तुमच्या मते बरोबर आहे की नाही?"

"ते विचारण्याची गरजच काय? त्याला अवश्य फांशीची शिक्षा द्यावी. नाहीतर प्रत्येक लहान मुलगा तुमची फिकीर पर्वा

करणार नाही." गावकरी म्हणाले. गावात दवंडी पिटविण्यात आली की जमिनदारावर चोरीचा आळ आणणाऱ्या मुलाला फांशीची शिक्षा आज होणार आहे. त्या दिवशी फांशीची शिक्षा पाहण्यासाठी लोकांची गर्दी जमली. मुलाला फाशीच्या जागी आणण्यात आले. आपल्या समोर मुलाला फांशी देवविण्यासाठी स्वत: जमिनदार हजर होता.

त्याच वेळी एक ब्राह्मण गर्दीतून बाहेर आला आणि जमिनदाराला त्याने विचारले– "या मुलाला का फांशीची शिक्षा होणार आहे? याने कोणता अपराध केला?"

"विचारणारा तू कोण रे उपटसुंभ्या?" जमिनदाराने ब्राह्मणाला दरडावून विचारले.

"मी त्याचा आजा आहे आणि हा माझा नातू आहे!" ब्राह्मण म्हणाला.

"होय का? तर मग ऐक! तुझ्या नातवाने माझ्यावर चोरीचा आळ लावला आहे. मी त्याला एक दिवशी रात्री आपल्या घरी झोपायला परवानगी दिली. त्या बद्दल आभार मानायचे राहीले बाजूला, मी सोन्याच आरोप लावला माझ्यावर! माझ्या इभ्रतीला त्यामुळे धक्का पोचला. त्याची ही शिक्षा आहे!" जमिनदार म्हणाला.

"तर मग एक काम करा! तुम्ही एक शपथ घ्या, या मुलाने आपल्यावर लावलेला आरोप खरा असेल तर ब्रह्मराक्षसाने आपल्याला उचलून घेऊन जावे. तेव्हां तुम्ही मुलावर काही अत्याचार केला नसून त्याच्याशी केलेले वर्तन न्याय्य होते हे ठरेल." ब्राह्मण म्हणाला.

"मी तयार आहे त्याला. मी शपथ घेऊन सांगतो की या मुलाने माझ्यावर खोटा आरोप लावला आहे. त्याचे म्हणणे खरे असेल तर ब्रह्मराक्षस मला उचलून घेऊन जाईल." जमिनदार म्हणाला.

दुसऱ्या क्षणाला त्या ब्राह्मणाने जमिनदाराला उचलून घेतले आणि वायुवेगाने जंगलाच्या दिशेने धावला. त्यानंतर जमिनदाराचे काय झाले कोणाला काही कळले नाही.

अलीबाबा आणि चाळीस चोर

[२]

कासिमच्या बायकोने केलेली युक्ति यशस्वी झाली होती. तिने ती गोष्ट नवऱ्याला सांगितली व म्हणाली–"हे सर्व पाहून स्वस्थ बसून कसे चालेल? तुम्ही अलीबाबाच्या घरी जाऊन विचारा, एवढे सोने त्याला कोठून व कसं मिळालं?"

कासिमने, बायकोच्या बोलण्यावरून अलीबाबाला सोन्याचा सांठा कोठे तरी सांपडला असला पाहिजे, हे ओळखले. अलीबाबाचे दारिद्र्य गेल्याबद्दल त्याला आनंद झाला नाही तर त्याला हेवा वाटू लागला. म्हणून खरी गोष्ट काय आहे याची चवकशी करून घेण्यासाठी तो अलीबाबाच्या घरी गेला.

कासिम अलीबाबाच्या घरी पोचला तेव्हां अलीबाबाच्या हातात फावडे होते, ते पाहून त्याने दटावीत अलीबाबाला विचारले– "कायरे, गाढवे पाळणाऱ्या! तुझी ही लबाडी किती दिवस लपेल? आमच्या न कळत सोने मापून पाहतोस आणि आपली गरीबी जगजाहीर करतोस काय?"

अलीबाबाला शांतपणे म्हणाला–"बडे भैया! तू काय म्हणतोस ते मला काही कळले नाही. आज एकाएकी असा रागावून कां बोलतो आहेस? सरळ काय ते विचार नां!"

"आपली लबाडी लपविण्याची गरज नाही. तुझी लपवालपवी मला सर्व कळली आहे." असे सांगून कासिमने, बायकोने दिलेले सोन्याचे नाणे काढून दाखविले आणि विचारले–"अशी सोन्याची नाणी किती लपवून ठेवली आहेस ती मुकाट्याने सांगतोस की नाही? कोठून चोरी करून आणलीस?" त्यानंतर बायकोने केलेली युक्ति कासिमने सांगितले.

त्याचे गुपित बाहेर पडले होते, म्हणून अलीबाबा म्हणाला–"बडे भैया! अल्ला दयाळु रहम दिल आहे. आपल्या भक्ताला जे द्यायचे ते तो देतो. ही सर्व त्याची मेहेरबानी आहे." नंतर त्याने जंगलात जे घडले ते सांगितले. परंतु गुहेचे दार उघण्या बंद करण्याचा मंत्र सांगितला नाही. नंतर तो कासिमला पुन्हा म्हणाला–"बडे भैया! आपण दोघे एका आईची मुले-सख्खी भावंडे आहो. मला मिळालेले हे जे धन आहे. त्याचा तू देखील वांटेकरी आहेस. गुहेतून मी जे धन घेऊन आलो आहे त्यातले अर्धे मी तुला देतो."

परंतु कासिम लोभी होता. तो म्हणाला–"तू हेच सांगणार, मला माहीत आहे. त्या गुहेपर्यंत जाण्याची वाट कोणती हे मला सांग. मला फसविण्याचा व माझ्यापासून काही लपविण्याचा प्रयत्न केलास तर त्याचा परिणाम बरोबर होणार नाही. मी अधिकाऱ्यांच्या कानावर सगळे घालून तू चोरांच्या टोळीत सामील झाला असल्याचे सांगेन."

अलीबाबाने विचार केला की त्याचा भाऊ अधिकाऱ्यांच्या कानावर ही गोष्ट घेऊन गेला तर आपले व बायका मुलाचे हाल होतील. म्हणून त्याने गुहेचे दार उघडायचे बंद करायचे कसे हे देखील सांगून टाकले.

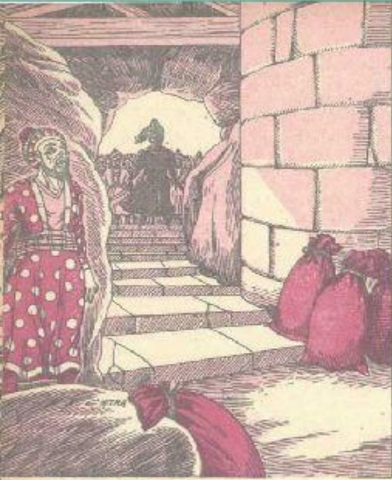
गुहेतले सर्व धन आणण्याचा कासिमने विचार केला. आपल्या धाकट्या भावाला काही सांगितल्याशिवाय तो आपल्या घरी गेला. दुसऱ्या दिवशी उजाडण्यापूर्वीच तो खेचरांच्या पाठीवर रिकाम्या पेट्या बांधून जंगलाकडे निघाला. पहिल्याने जेवढे या पेट्यातून आणता येईल ते घेऊन यावे असा त्याने विचार केला होता. अलीबाबाने विचारले–"मी येऊ का बरोबर? पण कासिमने बरोबर येण्याची गरज नाही असे सांगितले आणि एकटा अलीबाबाने सांगितले-ल्या वाटेने चोरांच्या गुहेपर्यंत गेला.

त्याच्या वरच्या बाजूला एक झाड होते. कासिमने दोन्ही हात विनंतीसूचक खडका पूढे करून अलीबाबाने शिकवून ठेवलेला मंत्र म्हटला–"तिळा, तिळा! दार उघड!" त्याबरोबर खडक सरकला आणि दार उघडले. कासिमने आपली दहा खेचरे बाहेर झाडाला बांधून ठेवली आणि आत जाऊन मंत्र म्हटला. दुसऱ्या क्षणाला दार बंद झाले. त्याच्यावर गुजरणाऱ्या प्रसंगाची त्याला थोडीदेखील कल्पना असती तर त्याने तो मंत्र म्हटला नसता.

गुहेत हिऱ्या माणकांच्या व सोन्या चांदीच्या राशीच्या राशी पडलेल्या पाहून कासिमचे डोळेच दिपून गेले. हे सर्व ऐश्वर्य ...ल्याला मिळाले पाहिजे. हे सर्व न्यायला उंटांचा एक तांडा पुरणार नाही, असे त्याला वाटले. तूर्त दहा खेचरांच्या पाठीवर जेवढे नेता येईल तेवढे तर न्यावे असे ठरवून धन एकत्र करून दाराजवळ गेला व म्हणाला–"यवा! यवा! दार उघड!"

हिऱ्या माणकांच्या राशी पाहिल्यापासून तो असा काही भांबावून गेला होता की मूळ-मंत्र विसरून गेला. म्हणून कित्येकदा "यवा! उघड!" त्याने म्हटले. त्याने एकामागून गहू, तांदूळ, बाजरी, जोंधळे सर्वांची नांवे घेऊन "उघड!" म्हटले. तरी दार उघडले नाही. त्याचे हृदय धडधड करू लागले. देव तरी कधीकधी दुष्ट माणसाला चांगली

शिक्षा करतो. अगदी तसेच झाले. कासिमची सर्व धडपड फुकट गेली. तेव्हां बाहेर जायला आणखी कोठे वाट आहे का पाहण्यासाठी तो गुहेत हिंडू लागला. परंतु त्याला कोठे वाट दिसली नाही.

ऐन दुपारच्या सुमारास चाळीस चोर गुहेच्या दरवाज्याजवळ येऊन पोचले. त्यांना बाहेर झाडाला बांधलेली खेचरे व त्यांच्या पाठीवर रिकाम्या पेट्या दिसल्या. सर्वांनी आपापल्या तलवारी उपसल्या आणि दाराजवळ जाऊन उभे राहले. चोरांच्या सरदाराने आपली तलवार दाराच्या रोखाने धरून म्हटले—"तिळा, तिळा! दार उघड!" लगेच दार उघडले.

[illegible] टापांचा आवाज ऐकला तेव्हांपासून कासिम कोपऱ्यात कोठेतरी संधी मिळाली की निसटून पळून जाण्याच्या हेतूने लपून बसला होता. परंतु तो दार उघडल्या बरोबर चोरांच्या हातात सांपडला. चोरांनी कासिमच्या अंगाचे सहा तुकडे करून त्याला ठार केले. नंतर चोर आपापल्या तलवारी घेऊन आत गेले. कासिमने पिशव्या भरून ठेवल्या होत्या त्या पुन्हां त्यांनी जागच्या जागी ओतल्या. परंतु अलीबाबा किती धन घेऊन गेला होता ते त्यांना कळले नाही. त्यांनी परस्परांशी या गोष्टीवर बराच वेळ चर्चा केली. पण त्यांना मुख्य प्रश्नाचे उत्तर मिळाले नाही. म्हणून नंतर पाहू असा विचार करून ते पुन्हां चोरी करायला निघून गेले.

लोभीपणामुळे कासिमला मरण आले. त्याच्या मरणाला खरे कारण म्हणजे त्याची बायकोच होती. तिने मापट्याच्या बुडाला डिंक लावून ठेवला त्याचा परिणाम असा झाला. नवरा लवकरच मोठे धन घेऊन येईल असा विचार करून तिने एका मोठ्या मेजवानीची तयारी केली होती. परंतु काळोख पडला तरीदेखील तो न आलेला पाहून मात्र ती घाबरून गेली. ती आपला अहंभाव सोडून धावत [illegible] म्हणाली— "अहो भावजी! तुमचे वडील बंधू अजून आले नाहीत हो! जरा जाऊन पाहून येता का?"

अलीबाबा स्वभावाने दयाळू होता. मोठा भाऊ परत न आलेला पाहून तो घाबरून गेला. तो गहिवरून जाऊन म्हणाला— "वहिनी! अल्ला भावाचे रक्षण करील! मी त्याला विचारले, येऊ का बरोबर? पण त्याला ते आवडले नाही. कदाचित काळोख पडल्यावर कोणाला कळल्याशिवाय येण्याचा त्याचा विचार असेल. या काळोखात जाण्यात ही काही अर्थ नाही. सकाळी उजाडल्यावर जाईन. रात्रभर तुम्ही आमच्या घरीच झोपा!"

उजाडताच अलीबाबा आपली तिन्ही गाढवे घेऊन जंगलात गेला. गुहेजवळपास त्याला त्याच्या भावाची खेचरे कोठे दिसली नाहीत. खडकाजवळ रक्ताचे डाग पाहूनच त्याच्या छातीत 'चर्रर' झाले. कांपऱ्या आवाजात तो म्हणाला—"तिळा, तिळा! दार उघड!" दार उघडले गेले. आत पाऊल टाकताच त्याला भावाच्या देहाचे सहा तुकडे दिसले. त्याचे नखशिखान्त शरीर थरारले.

भावाच्या मृतदेहाला मूठमाती देणे आवश्यक होते. म्हणून अलीबाबाने दोन पोती घेऊन त्यांत कासिमच्या देहाचे तुकडे बांधून ठेवले. ती पोती काटक्या व पाचोळ्याखाली झांकून एका गाढवावर

बांधन ठेवली आणि बाकी दोन्ही गाढवांवर आणखी दीनारांची पोती भरून ठेवली आणि घराच्या वाटेने निघाला.

ती आपली गाढवे घराच्या आवारात हांकून घेऊन गेला. पोती उतरायला त्याने त्यांची गुलाम दासी मर्जीना हिला हांक मारली. मर्जीना लहानशी मुलगी होती तेव्हांपासूनच अलीबाबाच्या बायकोने तिला आपल्या घरी ठेवून स्वतःच्या मुलीसारखी लहानाची मोठी केली. ती वयात आली होती. दहा जणांचे काम ती एकटी करीत असे. ती कामात जितकी हुशार होती तितकीच ती चतुर व बुद्धिमान पण होती. कसाही प्रसंग असो,

माहीत होते.

अलीबाबाने हांक मारताच ती बाहेर आली. अलीबाबा तिला म्हणाला–"बाळ! आज तुझ्या अकलेची परीक्षा आहे बरं का?" असे सांगून तिने आपल्या भावावर गुजरलेल्या प्रसंगाचे थोडक्यात वर्णन करून सांगितले आणि म्हणाला–"दोन गाढवांवर दीनारांची पोती आहेत आणि तिसऱ्यावर भावाच्या देहाचे तुकडे आहेत. मी वहिनींकडे जाऊन त्यांना ही शोकवार्ता सांगून त्यांचे सांत्वन करून येतो. मध्यंतरी तू विचार करून काय करायचे ते कर. भावाचा मृत्यु सामान्य परिस्थितीत झाला आहे असे गावकऱ्यांना वाटले पाहिजे त्यानंतर त्या देहाला मूठमाती देण्याची तयारी ठेव."

मर्जीनाने ते मान्य केले आणि अलीबाबा आपल्या भावाच्या घरी गेला. त्याचा चेहरा पाहूनच कासिमच्या बायकोचा धीर खचला. ती हंबरडा फोडून रडू लागली. अलीबाबाने थोडक्यात सर्व सांगितले आणि तिला म्हणाला–"वहिनी! तुम्ही घाबरू नका! माझ्याजवळ आतां पुष्कळ धन आहे. तुम्हांला काही उणे पडू देणार नाही. तुम्हांला तुमचा वांटा देईन. तुम्हांला हरकत नसेल तर आमच्याच घरी रहा. माझी

वील. पुढील आयुष्याची तुम्ही फिकीर करण्याचे कारण नाही."

अलीबाबाच्या सद्व्यवहाराचा कासिमच्या बायकोच्या मनावर चांगला परिणाम झाला आणि तिने आपला अहंभाव व दुष्टपणा सोडून दिला. अलीबाबाने सांगितल्याप्रमाणे ती वागू लागली. अलीबाबा तिची समजूत घालून आपल्या घरी आला.

इकडे मर्जीनाने एक उपाय योजून त्याप्रमाणे कामाला पण लागली. एका औषधाच्या दुकानात जाऊन तिने गिळलेले विष ओकून पडायला औषध मागून आणले.

"औषध कोणासाठी?" दुकानदाराने मर्जीनाला विचारले.

मर्जीनाने लांबलचक सुस्करा सोडून म्हटले–"काय सांगू? माझ्या धन्याच्या वडील बंधूना साप चावला आहे हो! त्यांना उचलून आमच्या घरी आणले आहे. विष उतरवता आले तर पहावयाचे आहे. आम्ही इतर औषधे करून पाहिली, पण काही उपयोग झाला नाही. चेहरा कसा पिवळा झाला आहे. डोळे खोल आत गेले आहेत. निश्चेष्ट पडले आहेत ते. तुमच्या औषधाच्या भरंवशावर काय ते व्हायचे आहे.

मर्जीनाची ती युक्ति ऐकून अलीबाबा थक्कच झाला.

दुसऱ्या दिवशी मर्जीना त्या दुकानदाराकडे जाऊन रडत म्हणाली–"अहो! तुमच्या औषधाचा पण काही फायदा झाला नाही." आणखी औषध घेऊन आली आणि गावभरच्या लोकांना सांगत आली की मालकांचा मोठा भाऊ साप चावून मेला. म्हणून अलीबाबाच्या घरी रडण्याचा आवाज ऐकून कोणाला आश्चर्य वाटले नाही.

कासिमचे मरण साप चावल्याने झाल्याचे जे नाटक मर्जीनाने केले तेवढ्याने तिच्या मनाचे समाधान झाले नाही. कासिमच्या

शरिराचे सहा तुकडे झाले होते ते लोकांना कळता कामा नये यासाठी सुद्धा प्रयत्न करणे आवश्यक होते. म्हणून ती दुसऱ्या एका पेठेत गेली आणि तेथे एका चांभाराच्या हातात एक दीनार ठेवून त्याला म्हणाली–"शेख मुस्तफा! आज तुझ्या हुशारीची परीक्षा आहे बरं का!"

"आज बोवणी चांगली झाली आहे! तू काय वाटेल ते सांग करायला." मुस्तफा म्हणाला.

"चामडे शिवायला लागणाऱ्या सर्व वस्तू घेऊन माझ्याबरोबर चल." मर्जीना म्हणाली. थोड्या वेळाने आणखी पुढे म्हणाली–"आणि हे पहा, मी तुझ्या डोळ्यां-वर पट्टी बांधून तुला नेईन तिकडे आले पाहिजे."

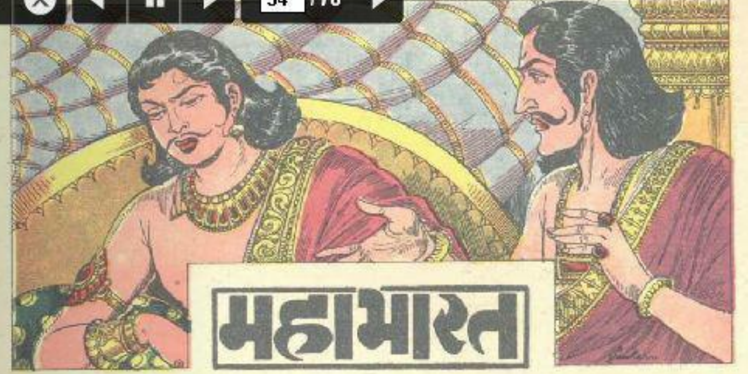
"अग पोरी! माझ्या हातावर एक सोन्याचे नाणे ठेवून माझ्या हातून तू काय काय करविणार आहेस नकळे?" मुस्तफा म्हणाला.

"[illegible] मग तर झालं? तुला फक्त कातडे शिवायचे आहे." मर्जीना मुस्तफाच्या हातात आणखी एक दीनार ठेवीत म्हणाली.

मुस्तफाला आनंद झाला. मर्जीनाने त्याच्या डोळ्यांना पट्टी बांधली आणि दोघं निघाले. अलीबाबाच्या घरातल्या तळघरांत पोचल्यावर त्याच्या डोळ्याची पट्टी सोड-ण्यात आली. मुस्तफाला कासिमच्या देहाचे सहा तुकडे दाखवीत व त्याच्या हातात आणखी एक दीनार ठेवीत ती म्हणाली–"या प्रेताचे हे तुकडे शिवून देण्याचे काम करायचे आहे तुला! काम लवकर उरकलेस तर आणखी एक दीनार देईन."

मुस्तफाने आपल्या नशिबाचे आभार मानीत झपाझप काम करून कासिमच्या प्रेताचे तुकडे शिवून दिले. मर्जीनाने चौथा दीनार त्याच्या हातात ठेवून त्याच्या डोळ्या-वर पट्टी बांधली आणि त्याला त्याच्या दुकानात पोचती करून आली. (क्रमशः)

महाभारत

दुर्योधनाच्या मनात पांडवांविषयी जो द्वेष उत्पन्न झाला त्यामुळे त्याला मुळीच चैन पडेना. हळूहळू त्याची प्रकृती बिघडू लागली. ते पाहून शकुनी मामांनी त्याला विचारले–"काय रे, तू असा दिवसेदिवस वाळत कां चालला आहेस?"

दुर्योधन म्हणाला–"मामा! अर्जुनाच्या पराक्रमाच्या जोरावर युधिष्ठिराने सर्व जग जिंकून राजसूय यज्ञ केला व एका साम्राज्याची स्थापना केली. भरल्या सभेत कृष्णाने शिशुपालाचा वध केला, कोणाच्या तोंडातून ब्र देखील निघाला नाही. सर्व राजे व रजवाड्यांनी पांडवांच्या पायांवर रत्नांच्या राशी ओतल्या. त्यांच्या ऐश्वर्या-समोर मी कोणत्या कामाचा? तुम्ही सर्व पहात होता आणि मयसभेत माझा पाण-उतारा होत होता. मला माझे जिणे व्यर्थ वाटू लागले आहे. तुम्ही जाऊन ही गोष्ट बाबांना सांगून टाका."

दुर्योधन म्हणाला ते ऐकून शकुनी मामा म्हणाले–"पांडवांचे वैभव पाहून हेवा करण्याचे कारणच काय? त्यांनी जे वैभव संपादन केले आहे ते, त्यांच्या पाठीशी देव आणि दैव आहेत म्हणून! तू त्यांचे निर्मूलन करण्याचे जे जे प्रयत्न केलेस ते सर्व फुकट गेले. द्रौपदी त्यांची बायको झाली हे त्यांचे भाग्यच म्हटले पाहिजे. द्रुपद त्यांचा पुरस्कर्ता झाला. कृष्ण पहिल्यापासूनच पांडवांच्या बाजूने आहे व त्यांना मदत करीत आला आहे. खांडववनाचा नाश करून अर्जुनाने

अग्नि नारायणाला प्रसन्न करून त्याच्याकडून गांडीवधनुष्य, अक्षय भाता आणि अनेक दिव्यास्त्रे मिळविली. त्यामुळे तो सर्व राजांना जिंकू शकला. त्यांना मय राक्षसाने मयसभा बांधून दिली. यात अधर्म कोठेच दिसत नाही. तरी तुझ्याकडे जसे चतुरंग सैन्य आहे तसे पांडवांकडे नाही. तुला नव्याण्णव भाऊ आहेत. द्रोणाचार्यांसारखे अद्वितीय धनुर्धारी, सर्व अस्त्रांचा पारखी अश्वत्थामा, महापराक्रमी कर्ण आणि कृपाचार्य हे सर्व तुझ्या बाजूला आहेत."

"तरमग पांडवांची मयसभा उध्वस्त करून तिचे सर्व वैभव हस्तिनापूरला घेऊन येऊ या का?" दुर्योधनाने विचारले.

"दुर्योधना! परंतु पांडवांना जिंकणे तितके सोपे नाही. युद्ध करण्याची गरजच काय? याहून सोपी युक्ति मी तुला सांगतो. नीट लक्ष देऊन ऐक! युधिष्ठिराला सोंगट्यांचा व द्यूत खेळण्याचा नाद आहे. त्याला द्यूत खेळण्यास आव्हान कर. मी त्यांना हारवून त्यांचे सर्व राज्य जिंकून तुला देईन. परंतु धृतराष्ट्र महाराजांची परवानगी तू काढली पाहिजेस." शकुनी मामांनी सुचविले.

दुर्योधनाबरोबर शकुनी मामा धृतराष्ट्राकडे गेले त्या वेळी धृतराष्ट्र पांडवांच्या राजसूय यज्ञाचे वर्णन ऐकून त्यांना शाबासकी देत होता. त्याच वेळी शकुनी मामा तेथे येऊन म्हणाले–"महाराज! दुर्योधन पहा, कसा, अशक्त व निस्तेज दिसू लागला आहे." ते ऐकून धृतराष्ट्र दचकून सरळ बसला आणि दुर्योधनाला जवळ बोलावून त्याच्या अंगाखांद्यावर हात फिरवून म्हणाला–"बाळ, असं काय रे झालं एकाएकी? कोणती गोष्ट लागली तुझ्या मनाला? अगदीच वाळून गेला आहेस!"

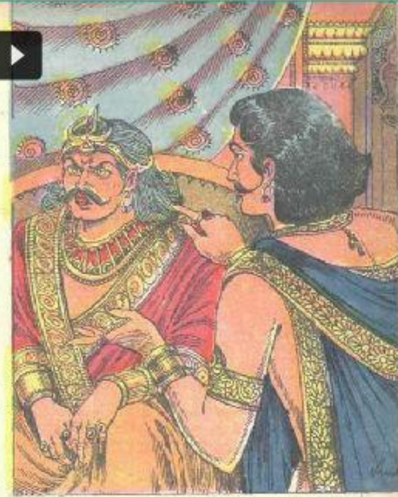
दुर्योधन म्हणाला–"बाबा! मला झोप येत नाहीशी झाली आहे. तोंडाची चव गेली आहे. शत्रूचे वैभव पाहून माझ्या मनाची ही स्थिति झाली आहे."

शकुनी मामा दुर्योधनाला म्हणाले–"अरे राजा! तू असल्या गोष्टी मनाला लावून घेऊन स्वस्थ बसलास तर कसे चालेल? तुला माहीतच आहे, युधिष्ठिराला द्यूत खेळण्याचा छंद आहे आणि मी त्या विद्येत निष्णात आहे. मी युक्तीने युधिष्ठिराचा द्यूतात पराभव करून त्याचे सर्व वैभव जिंकून तुझ्या चरणी वाहीन. युद्ध आणि द्यूत यांचे आव्हान ऐकून माघार घेईल तो क्षत्रियच नाही. आपण आव्हान केले तर युधिष्ठिराला मान्य करावेच लागेल."

तेव्हां दुर्योधन आपल्या बाबांचे पाय धरून म्हणाला–"बाबा! मामा म्हणतात तसे द्यूत खेळायला आम्हांला परवानगी द्या." युधिष्ठिर म्हणाला–"मी विदुराचा सल्ला घेऊन सांगतो. पाहतो, तो काय म्हणतो ते!"

"विदुराचा सल्ला घेतला तर ते कधीही या गोष्टीस अनुकूल सल्ला देणार नाहीत. माझे एवढे मागणे तुम्ही मानायला तयार नसाल तर मी तुमच्या पायासमोर डोके आपटून जीव देईन. त्यानंतर तुम्ही व विदुर काका सर्व राज्यकारभार सांभाळा." दुर्योधन निराश होऊन म्हणाला.

धृतराष्ट्राचे आपल्या मुलावर प्राणापेक्षांही जास्त प्रेम होते. म्हणून मुलाच्या इच्छेविरुद्ध काही बोलू शकला नाही. त्याने कारागिरांना बोलावून मयसभेसारखी एक सुंदर सभा बांधून तयार करायला सांगितले. त्या सभेला एक हजार स्तंभ व शंभर

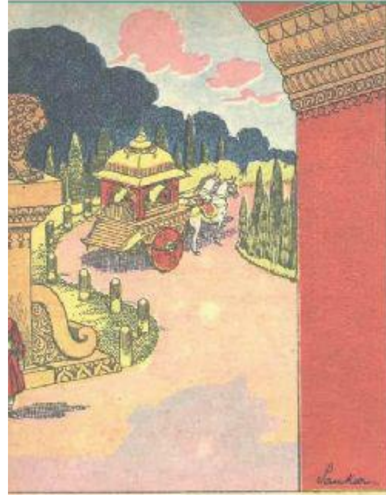

दरवाजे असले पाहिजेत. त्याशिवाय सुंदर सुंदर चित्रे काढलेला असा एक मंडप पण मध्यभागी असला पाहिजे, असे समजावून सांगितले.

त्यानंतर धृतराष्ट्राने विदुराला बोलावून घेतले आणि मनातली खरी गोष्ट न सांगता युधिष्ठिराला द्यूत खेळायला बोलवावे अशी सूचना केली.

विदुर धृतराष्ट्राला म्हणाला–"राजा, हा विचार बरोबर नाही. मला ते मान्य नाही. द्यूतामुळे मुलांमुलांची आपसात भांडणे होतील. तू तो विचार मनातून काढून टाक!"

ते ऐकून धृतराष्ट्र म्हणाला–"विदुरा! यात वाईट जे होईल ते होईल. पण द्यूत

झालेच पाहिजे. आपल्या मुलांचे आपसात भांडण झाले किंवा वैर वाढले तर ते मिटविण्यासाठी मी, तू, भीष्माचार्य आणि द्रोणाचार्य आहोतच. तू इंद्रप्रस्थाला जा आणि युधिष्ठिराला बोलावून घेऊन ये."

विदुर ती गोष्ट भीष्माचार्यांना कळवून त्यांचे मत विचारण्यासाठी निघाला. विदुर निघून गेल्यावर धृतराष्ट्राने आपल्या मुलाला बोलावून द्यूत न खेळण्याविषयी त्याला बोध करण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. त्याने असेही सुचविले की तू देखील एक राजसूय यज्ञ पाहिजे तर कर. परंतु दुर्योधन त्या गोष्टीस मुळीच तयार झाला नाही. शकुनी मामा म्हणाले–"द्यूतदेखील युद्धासारखेच आहे, … त्यालाच जय मिळेल."

धृतराष्ट्राच्या आज्ञेप्रमाणे हस्तिनापूरला एक सभामंडप बांधून तयार झाला. तेव्हां धृतराष्ट्राने विदुराला बोलावून युधिष्ठिराकडे त्याला प्रेमाने द्यूत खेळायला निमंत्रण द्यायला आज्ञा केली. अगदी नाइलाजाने विदुर रथात बसून इंद्रप्रस्थाकडे निघाला. इंद्रप्रस्थ नगरीत विदुराचा फार आदर सत्कार झाला. युधिष्ठिराने प्रेमपूर्वक त्याला येण्याचे कारण विचारले. म्हणाला–"काका! हस्तिनापूरला सर्व खुशाल आहेत ना? पण तुमचा चेहरा असा उतरलेला कां? धृतराष्ट्र, दुर्योधन वगैरे सर्व सकुशल आहेत ना?"

विदुर म्हणाला–"बाबा रे! सर्व काही ठीक आहे हस्तिनापूरला! तुझ्या मयसभेसारख्या सभेची रचना हस्तिनापूरला झाली आहे. त्यांचे 'तुला तेथे रहायला व द्यूत खेळायला निमंत्रण आहे. वृद्ध राजाने हा निरोप तुझ्याकडे पोचविण्यासाठी मला पाठविले आहे. तुझ्याबरोबर द्यूत खेळल्यास त्यांना व त्यांच्या मुलांस सुख मिळणार आहे. म्हणून तू त्या दुष्टांची इच्छा पुरी करण्यासाठी हस्तिनापूरला यावेस."

ते ऐकून युधिष्ठिर म्हणाला–"अहो काका! पण मोठे लोक द्यूत खेळतात का? … वाटते? तुम्ही सांगाल तसे मी करतो."

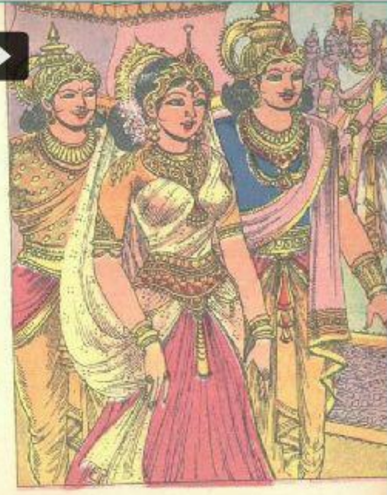
"मी त्या आंधळ्या राजाला समजावून सांगितले की द्यूत म्हणजे जुगार व ती भांडणाला कारण होते. पण त्याला माझे म्हणणे आवडले नाही. त्याने तुला बोलावून आणायला मला पाठविले आहे. तुला जे योग्य दिसेल ते कर." विदुर युधिष्ठिराला म्हणाला.

"तेथे द्यूत खेळायला उत्सुक कोण कोण आहे?" युधिष्ठिराने विचारले.

"शकुनी, विविंशती, चित्रसेन, सत्यव्रत, पुरमित्र व जय आहेत." विदुर म्हणाला.

"अस्सं! म्हणजे सर्व जुगारीच जमले आहेत वाटते? पण त्यात धोका आहे. तरी वडीलधाऱ्या मंडळींनी निमंत्रण दिले आहे तेव्हां गेले हे पाहिजेच. तसे पाहिले तर मला तरी भीतीच वाटते आहे. तरी काय वाटेल ते झाले तरी उद्यां निघायचेच." युधिष्ठिराने आपला निर्णय सांगितला.

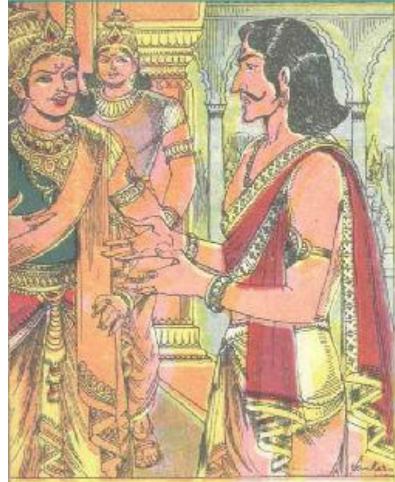
प्रवासाची तयारी झाली. युधिष्ठिर आपल्या चौघां भावंडांना व द्रौपदीला घेऊन हस्तिनापूरला आला. धृतराष्ट्र, भीष्म, द्रोण, कृपाचार्य, अश्वत्थामा वगैरे वडीलधाऱ्या मंडळींना युधिष्ठिराने नमस्कार केला. लहानांची विचारपूस केली आणि गांधारीला नमस्कार केला. द्रौपदी महा-

राणी सारखी नटून आलेली पाहून कौरव स्त्रियांच्या मनात द्वेषाग्नी भडकला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी युधिष्ठिर शकुनीमामा, दुर्योधन, दुःशासन इत्यादींना त्यांच्या त्यांच्या महालात जाऊन भेटला. थोर होते त्यांना नमस्कार केला व लहानांना आशीर्वाद दिला..

तेव्हां शकुनीमामा युधिष्ठिराला म्हणाले–"राजा! आपल्याला भेटण्यासाठी काही लोक या सभामंडपात आले आहेत काही लोक करमणुकीसाठी द्यूत खेळण्यास तयार होऊन आले आहेत. म्हणून आपण त्यासाठी परस्परांच्या सल्ल्याने काही नियम ठरवून घेऊ या आणि हे फासे घेऊन खेळ आरंभ करू या."

युधिष्ठिर म्हणाला–"मामा! द्यूतात फसवेगिरी केल्याने पाप लागते. त्यात क्षत्रियाचे कौशल्य दिसत नाही. म्हणून लबाडीने आम्हांला हरविण्याचा प्रयत्न करू नका. आम्ही मिळवलेले धन व संपत्ति ब्राह्मणांचे रक्षण आणि दुष्टांचे निर्दलन करण्यासाठी आहे. म्हणून तुम्ही ते लबाडीने जिकण्याचा प्रयत्न करू नये.

"वेदाध्ययन करणारे वेदपाठी पंडित दुसऱ्या पंडितांचा वेदाध्ययनात पराभव करतात. तसेच लबाडी करणाऱ्या जुगाऱ्याला लबाडीने जिंकले पाहिजे. ही अट तुला मान्य नसेल तर तू द्यूत खेळायला येऊच नकोस." शकुनी मामा म्हणाले.

यु[illegible] माघार घेणारा नव्हता. म्हणाला–"द्यूत खेळण्यासाठी मला निमंत्रण देऊन बोलाविलेत आणि मी आलो. परत फिरणे अपमानाची गोष्ट आहे. म्हणून मी खेळणार! बोला, माझ्याबरोबर द्यूत खेळणारा कोण आहे?"

"माझ्या वतीने माझे मामा खेळणार आहेत. ते ज्या वस्तूचा पण लावतील ती द्यायला मी तयार आहे." दुर्योधन म्हणाला.

"कोणाच्या वतीने कोणी खेळतो हे मी कधी ऐकले नाही की पाहिले नाही. हे विचित्र दिसते आहे. तरी तुम्हीं आपल्या इच्छेप्रमाणे खेळा. माझी ना नाही." युधिष्ठिर म्हणाला.

द्यूत पाहण्यासाठी धृतराष्ट्राने भीष्म, द्रोण, कृपाचार्य, विदुर आदिकांना बोलावणे पाठविले होते. त्याप्रमाणे सर्व आपापल्या आसनावर येऊन बसले.

पहिल्या डावाला युधिष्ठिराने आपल्या गळ्यातल्या हाराचा मणी लावला तर दुर्योधनाने आपली सर्व रत्ने लावली. युधिष्ठिर पहिला डाव हारला. त्यानंतर शकुनी मामाच एकामागून एक प्रत्येक डाव जिंकत गेले. युधिष्ठिर जसजसा डाव हारत गेला तसतसा त्याला त्वेष चढत गेला. त्याने सोने, चांदी, हत्ती, घोडे, रथ, दास-

दासी सर्व एकामागून एक पणावर लावले आणि घालवून बसला.

हा अन्याय पाहून विदुराला राहवले नाही. तो धृतराष्ट्राला म्हणाला–"मरणाराला चांगली औषधे आवडत नाहीत अशी म्हण आहे, तसाच आमचा सल्ला तुम्हांला आवडत नाही. तुमचा मुलगा वंशनाश करण्यास तयार होऊन खेळायला बसला आहे. तुम्ही देखील हे द्यूत रचण्यास परवानगी देऊन पांडवांचे धन अपहरण करण्यास सहकारी झाला आहां. यामुळे तुमचेच नुकसान होणार आहे. अजून माझे ऐका, पांडवांचा क्रोधाग्नी पेटू देऊ नका. तुम्ही पांडवांचे धन लुबाडून खूष होत आहां. उद्यां तुम्हांला त्यांच्या कोपाग्नीत पडावे लागेल. तुमचा सर्वांचा नाश निश्चित आहे. म्हणून यापुढे तरी हे द्यूत बंद करायला सांगा!"

धृतराष्ट्राने विदुराच्या म्हणण्याकडे दुर्लक्ष केले. परंतु दुर्योधन तोंडाला आले ते विदुराला म्हणाला.

मध्य[illegible] वून बसला होता. आपले राज्य, प्रजा, सामंत आदिकांना घालवून बसला. शकुनी मामांनी फासे युधिष्ठिरासमोर फेकून म्हटले–"युधिष्ठिरा! पण लावायला तुझ्याकडे आता आहेच काय?"

युधिष्ठिराने त्वेषाने सहदेव व नकुलाचा पण लावला व हारला. त्यानंतर भीमार्जुनांना पणावर लावून हारला. शेवटी स्वतःला पणावर लावून स्वतःला देखील हारला.

"आतां तुझी संपत्ति म्हणजे फक्त द्रौपदी उरली आहे. तिला पणावर कां नाही लावीत?" शकुनीमामाने मिस्किलपणाने विचारले. युधिष्ठिराने ते आव्हान ही स्वीकारून द्रौपदीचा पण लावला. ते पाहून सभेत गोंधळ उडून गेला. काही लोक, कौरवांचा नाश जवळ येऊन ठेपला असल्याचे बोलू लागले. भीष्म, द्रोण, कृप मौन धारण करून बसून राहले. विदुराला अपरंपार राग आला. परंतु कर्ण व दुःशासनाला मात्र परमावधीचा आनंद झाला.

शिवपुराण

सृष्टीच्या प्रारंभापूर्वी सर्व विश्व जलमय होते. पदार्थरहित शून्य असल्यामुळे सर्वत्र अंधःकार असतांना पाण्यातून एक महान ज्योति उद्भवली आणि हळूहळू ती ज्योतिलिंगात परिवर्तित झाली. तोच तेजःपुंज परमेश्वर शिव होय. त्या ज्योतिलिंगाच्या अर्ध्या भागातून महाशक्ति जन्मली. त्या महाशक्तीलाच 'प्रकृति' किंवा 'महामाया' म्हणतात.

कालक्रमाने परमेश्वर व परमेश्वरी दोघांनी विष्णूची सृष्टी केली. विष्णूच्या नाभीतून एक मोठे कमळ उद्भवले ते अनेक योजने वाढत गेले. त्या कमळातून पंचमुखी ब्रह्मदेव जन्मला. ब्रह्मदेवाबरोबरच सरस्वतीपण जन्मली.

ब्रह्मदेवाला सर्व विश्व जलमय दिसले. म्हणून त्याच्या मनात, त्याचा जन्म ज्या कमळातून झाला त्या महापद्माचा शोध लावण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. तेव्हां ब्रह्मदेव उर्ध्व व अधः लोकांचे भ्रमण करीत महापद्माच्या गर्भस्थानी पोचला. त्याने ओंकाराचा जप केला आणि त्यामुळे विष्णु प्रगट झाला. ब्रह्मदेवाने विष्णूला विचारले–"आपण कोण? आणि येथे येण्याचे कारण काय?"

"सृष्टी प्रारंभ करण्यासाठी मी आपल्या नाभिकमळातून तुझी सृष्टी केली. माझे नाव विष्णु!" विष्णु म्हणाला.

ब्रह्मदेवाचा अहंकार जागृत झाला. तो म्हणाला–"तुझा हा गर्व तू सोड, नाहीतर माझ्याशी युद्धास तयार हो! मी स्वयंभू आहे. या सृष्टीचा कर्त्ता आहे!"

ते ऐकून विष्णु ध्यानमग्न झाला. शंकर ज्वालालिंग रूप घेऊन ब्रह्मदेव व विष्णु यांच्या मध्ये प्रगट झाला. विष्णु ब्रह्मदेवाला म्हणाला–"या ज्वालालिंगाचा आदि अंत जो सांगू शकेल तोच मोठा

शेवटच्या मलपृष्ठावरील चित्र

ठरेल." ब्रह्मदेवाने ती अट मान्य केली. परंतु दोघे हार मानून आपापल्या स्थानी निघून गेले आणि शंकराचे ध्यान करू लागले.

शंकर प्रगट होऊन ब्रह्मदेवाला म्हणाला– "तू पंच महाभूतांनी युक्त विश्वाची सृष्टी करण्यासाठी विष्णूच्या नाभिकमलातून जन्मला आहेस. तू सृष्टीचा प्रारंभ कर."

ब्रह्मदेवाने शंकराला पाहून विचारले– "तू कोण? माझ्या सारखींच तुला पाच मुखे आहेत, ही कशी काय? मी सृष्टिकर्त्ता आहे, म्हणून मला पांच मुखे आहेत ही गोष्ट सहज लक्षात येते."

ब्रह्मदेवाची ती गर्वोक्ती ऐकून शंकराने रुद्रावतार धारण केला आणि आपल्या [illegible] तलवारीसारखा उपयोग करून ब्रह्मदेवाचे एक डोके छाटून टाकले. तेव्हां ब्रह्मदेवाचा गर्वपरिहार झाला. त्याने हात जोडून स्वतःच्या रक्षणासाठी प्रार्थना केली.

शंकर शांत रूप धारण करून म्हणाला– "ब्रह्मदेवा! सृष्टी करण्यासाठी तू आणि तुझ्या सृष्टीचे रक्षण करण्यासाठी विष्णू निर्मिले गेले आहां. मी लय करणारा शिव, रुद्र आणि ईश नावाने ओळखला जाईन. तुम्ही ज्वालालिंगाची पार्थिव लिंग किंवा शिवलिंग या नावाने पूजा करा." असे सांगून शंकर ज्वालालिंगांत विलीन झाला.

त्यानंतर ब्रह्मदेव व विष्णू वेद इत्यादि घेऊन पद्मासन घालून बसले आणि ओंकाराचा जप करू लागले. तेव्हां पाण्यावर पडून एक अंडे ब्रह्मदेवाकडे वाहात आले. त्याच वेळी अंड्यातून 'ओम' स्वर प्रस्फुटित झाला. तो स्वर ज्या मार्गाने आला होता त्याच मार्गाने ब्रह्मदेवाने त्या अंड्यात प्रवेश केला. आत घनांधकार होता. ब्रह्मदेव तेथे आपला देह सोडून चतुर्मुख रूपे पुन्हा जन्मला. ब्रह्मदेव त्या अंड्यातून बाहेर आला तेव्हां ते अंडे दोन भागात विभक्त झाले. त्यातला खालचा भाग पृथ्वी रूपे व वरचा भाग आकाश रूपे बदलला. सर्व पाणी वाळून गेले.

[illegible] झाला. त्याने या पृथ्वीवर चराचर सृष्टीचा निर्माण सुरू केला. ब्रह्मदेवाने सर्वात प्रथम सनकसनंदन इत्यादींची सृष्टी केली. त्यांच्या मनात पुढे सृष्टी चालू ठेवण्याची इच्छा नव्हती, म्हणून ते शंकराचे ध्यान करून तपश्चर्या करू लागले. ते पाहून ब्रह्मदेवाला रडू कोसळले. त्याच्या डोळ्यातून जी टिपे पृथ्वीवर पडली त्या अश्रूंतून तेजःपुंज शिवाचा जन्म झाला. शिवाचा गौर वर्ण होता. त्याच्या तेजाचा प्रकाश चतुर्दिक पसरला. तेव्हां ब्रह्मदेवाने त्याला विचारले– "कोण तू?"

शंकर म्हणाला–"मी शिव, रुद्र आहे!" तेव्हां विष्णू प्रगट होऊन म्हणाला–"हे ब्रह्मदेवा! तू सृष्टी करतोस, मी त्याचे पोषण भरण करतो आणि त्या सृष्टीचा लय करणारा हा परमेश्वर शिव रूपे अवतरला आहे."

त्यानंतर ब्रह्मदेवासाठी सत्यलोक, विष्णूसाठी वैकुंठ आणि शिवासाठी कैलास निवासस्थाने ठरली. म्हणून ब्रह्मदेव सत्यलोकी गेला. आपल्या मदतीसाठी त्याने मरीचि, कश्यप, दक्ष, गौतम, वसिष्ठ, कर्दम इत्यादिक नऊ उपब्रह्मदेवांची सृष्टी केली. त्यात दक्षाला चौसष्ट मुली झाल्या. त्यांपैकी दहा कन्यांबरोबर कश्यपाने विवाह

केला आणि त्यांची अपत्ये वाढली. अदितीच्या पोटी इंद्रादिक देव जन्मले. दितीच्या पोटी दैत्य जन्मले. विनताला गरुड व अनूर झाले. कद्रूच्या पोटी सर्प आणि स्वसच्या पोटी यक्षादि राक्षस जन्मले.

शंकराशी विवाह करण्याच्या हेतूने महेश्वरी दक्षाच्या पोटी सती नामक कन्येच्या रूपाने जन्मली. त्यांच्या विवाह प्रसंगी ब्रह्मदेव, विष्णु, इंद्रादिक देव उपस्थित होण्यासाठी आले आणि त्यांनी शिव व सती यांचे स्तोत्रगान सुरू केले. अतिथि सत्कार करण्यासाठी नंदी व कालभैरव यांची नेमणूक करण्यात आली. ते सतीबरोबर कैलासात जाऊन सुखपूर्वक राहू लागले.

असाच आणखी काही काळ लोटला. कित्येक थोरांमोठ्यांनी प्रयाग येथे मोठा यज्ञ करण्याचे ठरविले. ब्रह्मा, विष्णु व इंद्रादिक देव व इतर लोकांचे निवासी सर्वांना निमंत्रण करून यज्ञारंभ करण्यात आला.

यज्ञासाठी येणाऱ्या अतिथींच्या राहण्याची यथोचित व्यवस्था करण्यात आली आणि त्यांना त्यांच्या दर्जाप्रमाणे बसण्यास आसने देण्यात आली. सर्व यथास्थान बसून यज्ञ पहात होते. त्याच वेळी दक्ष आपल्या शिष्यांसह आला. सर्व उपस्थितांनी उभे राहून दक्षाचे स्वागत केले. दक्षाने चारी बाजूला नजर फिरविली व ब्रह्मदेव आणि विष्णूचे सादर वंदन केले. परंतु शिव उठून उभा राहिला नाही किंवा काही विचारपूस केली नाही. त्यावर दक्ष म्हणाला–"तुम्ही सर्वांनी सामोरे येऊन माझा सत्कार केलात. पण शंकराने जांवई असून विचारपूस सुद्धा केली नाही. जाणून बुजून माझा अपमान केला. मोठ्यांचा आदर [illegible] कळत [illegible] शिष्य मंडळींसह यज्ञ मंडपांतून निघून जाऊ लागला.

तेव्हां ब्रह्मदेव, विष्णु इत्यादिकांनी दक्षाला थांबवून त्याला समजावून सांगण्याचा प्रयत्न केला. म्हणाले–"शिव हा परमेश्वराचा अवतार आहे. त्याचा आदर तू केला पाहिजेस, त्याचा निरादार किंवा निंदा करता कामा नये." परंतु दक्षाने तिकडे दुर्लक्ष केले.

तेव्हां नंदीने दक्षाला शाप दिला–"हे दक्षा! तू शंकराची निंदा करीत आहेस तर तुझे डोके यज्ञकुंडात पडो!"

त्यावर दक्षाने क्रुद्ध होऊन शाप दिला–"तुम्ही रुद्राचे अनुयायी वेदांपासून दूर रहाल आणि अंगाला भस्म लावून पाखंडी म्हणून गणले जाल."

त्यानंतर शंकर यज्ञसमाप्तीपर्यंत तेथेच राहला आणि त्याने आपल्या शिवगणासह कैलासला प्रस्थान केले.

१११. रोटीच्या थरांचे शिलाखंड

सुमारे [illegible] कोटी वर्षांपूर्वी समुद्राच्या तळाला चुन्याची पूड सांठत सांठत कालांतराने समुद्राच्या पातळीवर त्याचा खडक आला. पावसाच्या पाण्याने त्यातील सत्वहीन भाग विरघळून गेला आणि त्याचे घडयां घड्यांसारखे थर दिसू लागले. या चित्रात दर्शविलेले रोटयांच्या घडयांसारखे शिलाखंड न्यूझीलंडच्या दक्षिणेकडील बेटात आहेत. अशा तऱ्हेच्या शिलाखंडांचे थर जगात इतरत्र पण आहेत. या थरांच्या मध्ये समुद्राच्या पाण्यामुळे गुहा झाल्या आहेत.

